SUSAN SONTAG

Bir Metafor Olarak HASTALIK

ÇEVİREN:
Dr. İSMAİL MURAT

B/F/S

SUSAN SONTAG / BİR METAFOR OLARAK HASTALIK
B/F/S

Susan Sontag 1933'te New York'ta doğdu. Eleştirmen, öykü yazarı ve sinemacıdır. Yazarın *'The Benefactor'* ve *'Death Kit'* adlı iki romanı *'Against Interpretation', 'Trip to Hanoi', 'Styles of Radical Will', 'On Photography'* (Ulusal Kitap Eleştirmenleri Çevresi'nin Ödülünü almıştır.) *'Under the Sign of Saturn'* adlı denemeleri; ve kısa öykülerini topladığı *'I,etcetera'* adlı kitabı vardır. Sontag *'Duet for Cannibals'* ve *'Brother Carl'* adlı filmlerin senaryo yazarıdır. Öyküleri *'Harper's Bazaar', 'Harper's'* ve *'Partisan Review'*da yayınlanmıştır; *'New York Review of Books', 'Film Quarterly', 'Book Week', 'Commentary', 'The Nation'* ve *'The New York Times'* gibi birçok dergi ve gazetede deneme, eleştiri ve makale türü yazıları çıkmıştır. Yazarın denemeleri *'A Susan Sontag Reader'* adlı kitapta toplanmıştır. Sontag 1979'da Mainz Edebiyat ve Bilimler Akademisi'nin 'Wilhelm-Heinse-Madalyası'nı almıştır.

Illness As Metaphor

(1978)

SUSAN SONTAG

Bir Metafor Olarak HASTALIK

ÇEVİREN:
Dr. İSMAİL MURAT

B/F/S
BİLİM/FELSEFE/SANAT
SANAT YAYINLARI
İNCELEME DİZİSİ: 2

B/F/S YAYINLARI 30

•

İNCELEME DİZİSİ : 2

•

Kapak: Mustafa Küpüşoğlu

•

Basıma Hazırlayanlar:
Zeynep Küpüşoğlu - Murat Emin Dal

Bu kitap, 1988 yılının Temmuz ayında İstanbul'da Tuba Matbaası'nda Ahmet Gargı tarafından dizilmiş, sayfa düzeni ve iç baskısı Saim Erüstün tarafından yapılmıştır.

•

Yazışma Adresi: Dereboyu Cad. No: 110/20
Ortaköy/İstanbul

Robert Silvers için

Hastalık, yaşamın karanlık yüzü, gecesidir; daha çok tedirgin edici bir vatandaşlıktır. Her kişi doğduğunda iki ülkenin vatandaşı olur: Sağlık ülkesinin ve hastalık ülkesinin. Ve her ne kadar hepimiz iyi nam salmış ülkenin pasaportunu kullanmayı tercih etsek de, eninde sonunda yine hepimiz —en azından bir süre için— diğer ülkenin pasaportunu taşımak zorunda kalırız.

Betimlemek istediğim şey, hastalık ülkesine göç etmenin ve orada yaşamanın ne anlama geldiği değil, onunla bağıntılı kıldığımız ceza ve duygu imgeleri: Bu ülkenin gerçek coğrafyası değil de ulusal karakterin basmakalıp kişilikleri. Benim konum, olduğu biçimiyle fiziksel hastalık değil, hastalığın bir figür veya metafor olarak kullanımı. Göstermek istediğim, hastalığın metafor olmadığı ve onunla hesaplaşmanın en dürüst yolunun-ve hasta olma durumunun en sağlıklı biçiminin-hastalığa karşı en yüksek dirençle karşı koymak için, metaforik düşünceden olabildiğince kopmak gerektiği. Kuşkusuz ki hastalık ülkesinin dört bir yanını bezeyen ürkünç metaforların damgasını önceden taşımadan bu ülkede mesken tutmak pek mümkün değil. Bu inceleme söz konusu metaforları aydınlatarak onlardan kurtulma çabasına adanmıştır.

1

İki hastalık vardır ki göz alıcı ve benzer bir biçimde süslü metaforlarla yüklenmiştir: Verem ve kanser.

Geçen yüzyılda verem, günümüzde ise kanser tarafından esinlenen fanteziler, tıbbın temel önermesinin bütün hastalıkların iyileşebileceğini ifade ettiği bir çağda baş edilemeyen ve kaprisli —yani anlaşılamayan— bir hastalığa karşı gösterilen tepkilerdir. Böyle bir hastalık, tanımı gereği, gizemlidir. Nedeninin anlaşılamadığı ve hekimlerin yardımının etkisiz kaldığı dönemde verem insanın yaşamına haince sızan ve onu acımasızca çalıp götüren bir hastalık olarak görüldü. Günümüzde ise kapıyı vurmadan giren hastalık olma sırası, vücudu gizliden gizliye işgal eden insafsız bir hastalık rolünü üstlenen kanserde- bu rolü, veremde olduğu gibi nedenlerinin tam olarak ortaya çıkacağı ve etkin bir tedavi yönteminin bulunacağı günlere dek sürdürecek.

Hastalığın yarattığı gizemli kaygı ve şaşkınlık, yeni üretilen beklenti ve umutlar sayesinde dengelenirken hastalığın kendisi (dünün veremi, bugünün kanseri) son derece eski moda korku türlerinin dirilmesine neden oluyor. Gizemli olduğu varsayılan ve yeterince korkulan her hastalık, gerçekte bulaşıcı olmasa da ahlaki yönden bulaşıcı bir hastalıkmış gibi algılanacaktır. Bu yüzden çok sayıda kanserli kişi, akraba ve dostlarının kendilerinden çekindiğine tanık

olur ve sanki kanser de verem gibi bulaşıcı bir hastalıkmışcasına ev halkı kendilerine mikroptan arınma işlemleri uygular. Gizemli bir illete tutulmuş kişilere dokunmak kaçınılmaz olarak bir cürüm, daha kötüsü bir tabuyu çiğneme duygusu uyandırır. Böyle hastalıkların sadece isimlerine bile büyülü güçler atfedilmiştir. Stendhal'in *Armance*'ında (1827), kahramanın annesi oğlunun hastalığını hızlandıracağı korkusuyla «verem» sözcüğünü ağzına almayı reddeder. Ve Karl A. Menninger *(Yaşamsal Denge*'de - *The Vital Balance)* bizzat «kanser» sözcüğünün telaffuzunun, çektikleri illete henüz kendini bırakmamış kimi hastaları öldürdüğünü gözlemler. Bu gözlem, çağdaş tıp ve psikiyatride zaferini ilan eden anti-entellektüel inanç ve sevecenlik eğilimleriyle desteklenmektedir. 'Bize acıları, dertleri, düşkünlükleri nedeniyle başvuran hastalar', diyor Dr. Menninger, 'işaret parmağımızı onların lanetli yaralarına yönelttiğimizde dilediğince çekinme hakkına sahiptirler.' Dr. Menninger hekimlerin genelde 'isimleri' ve 'etiketleri' bir kenara bırakmalarını tavsiye eder ('bizim işlevimiz bu insanlara yardım etmektir, onları daha fazla kedere boğmak değil') —aslında anlatmak istediği gizliliği ve tıbbi babacanlığı arttırmaktan başka birşey değildir. Elden ayaktan düşüren ya da lanetleyici olan isimlendirme değil de 'kanser' sözcüğünün kendisidir. Belirli bir hastalık, doğrudan doğruya bir hastalık olarak değil, bir kötülük, karşı durulmaz bir düşman olarak tasarlandığı sürece, birçok kanserli kişi ne hastası olduklarını öğrendiklerinde gerçekten ruhsal bir çöküntüye uğrayacaktır. Çözüm, kanser hastalarına gerçeği söylemekten kaçınmak olamaz; ancak söz konusu hastalığa ilişkin tasarımları düzeltmekle, onu mitlerden arındırmakla çözüme ulaşmak mümkündür.

Pek de uzak olmayan bir geçmişte, bir hastanın veremli olduğunu öğrenmesi - günümüzde kanserin popüler imgelemde ölüm anlamına gelmesi gibi- kişi-

nin ölüm hükmünü dinlemesine eşdeğer bir anlam taşımaktaydı. Veremlilerden ve onların ölümünden sonra da çocuklarından hastalığın saklanması yaygın bir tutumdu. Veremlilerin hastalıkları hakkında bilgi sahibi oldukları durumda bile hekimler ve aile bireyleri hastalık hakkında serbestçe konuşmaktan kaçınırlardı. Kafka 1924 Nisan'ında, ölümünden iki ay önce, kaldığı sanatoryumdan bir dostuna şunları yazıyor: 'Konuşarak belirgin birşeyler öğrenmek mümkün olmuyor, çünkü gırtlak vereminden söz açıldığında ... herkesin konuşmasına bir utangaçlık, kaçamaklık ve donuk bakışlar hakim oluyor.' Hele kanser hakkında susmak söz konusu olduğunda varılan uzlaşmalar daha da etkin; Fransa ve Italya'da, kanser tanısını hastanın ailesine söylemekle birlikte hastaya bilgi verilmemesi, halen hekimler arasında geçerli olan bir kural. Hekimler, yalnızca olağanüstü olgun ve anlayışlı hastaların bu gerçeğin yüküne dayanabileceği görüşündeler. (Önde gelen bir Fransız onkologu bana hastalarının ancak onda birinden azının kanserli olduklarını bildiğini söylemişti.) Amerika'da ise şimdilerde-bir bakıma hekimlerin yanlış tedavi yüzünden açılan davalardan korkmaları nedeniyle-hastalara karşı daha açık sözlü davranılmakta, ancak ülkenin en büyük kanser hastanesi, hastalığın aileden gizli tutulabileceği varsayımıyla hastane dışındaki hastalara yolladığı haberleri ve faturaları, üzerinde nereden geldiğine ilişkin bir kayıt olmayan zarflar içinde postalıyor. Kanser hastalığı kişinin aşk hayatını, ilerleme şansını ve hatta işini tehlikeye sokabilecek bir skandal sayıldığından kanserli olduğunu bilen kişiler hastalıklarını bütünüyle gizlemeseler de bu konuda aşırı derecede ihtiyatlı davranmaya özen gösteriyorlar. Ve federal bir yasa, 1966 tarihli Bilgi Edinme Özgürlüğü Yasası, açığa vurulmasının 'özel yaşantının açık bir ihlali' olabileceği gerekçesiyle 'kanser tedavisi görmeyi', bir madde ile açığa vurulabile-

cek konuların dışında tutuyor. Burada adı geçen tek hastalık kanser.

Kanserli hastalara söylenen ve hastaların söyledikleri bunca yalan, gelişmiş sanayi toplumlarında ölümle uzlaşmanın ne denli zorlaştığını gösteren bir ölçüt. Ölüm artık incitici ve anlamsız bir olgu durumunu aldığı için giderek ölümle eşanlamlı olduğu düşünülen bir hastalık da gizlenmesi gereken bir şeymiş gibi görülüyor. Kanser hastalarını hastalıkları konusunda ikircikli bırakma politikası, ölmekte olan insanlara yaklaşmakta olan ölümden söz etmemenin doğru olduğu ve iyi ölümün ani ölüm olduğu, en iyisinin de bilinçsiz veya uykudayken ölmek olduğu kanısını yansıtıyor. Ne var ki ölümün çağdaş yadsınışı, yalanın ve aldatılma isteğinin yaygınlığını açıklayamamakta, en derindeki korkuya inememektedir. Enfarktüs geçiren kişinin birkaç yıl içinde bir başka kalp kriziyle ölmesi, en azından bu süre içinde kanserli birinin kanserden ölmesi kadar olasıdır. Oysa kimse bir kalp hastasından gerçeği gizlemeyi düşünmez; kalp krizinde utanılacak bir şey yoktur. Kanser hastalarına yalan söylenmesinin nedeni, yalnızca hastalığın bir ölüm hükmü olması (ya da öyle kabul edilmesi) değildir; kanser müstehcen bir şey olarak algılanır-sözcüğün özgün anlamıyla: Uğursuz, tiksindirici, duygusal yönden itici bir şey. Kalp hastalığı ise bir zayıflığı, bozukluğu, mekanik türden bir arızayı çağrıştırır, örtük olarak içerir; onda utanılacak bir yan yoktur. Vaktiyle veremlilerin günümüzde ise kanserlilerin peşini bırakmayan tabulardan oldukça farklıdır kalp hastalığı. Verem ve kansere ilişkin metaforlar, üstü örtülü olarak özellikle ızdırap veren ve tiksintiyle yaşanan süreçlere karşılık gelmektedir.

2

Tarihleri boyunca verem ve kanserin metaforik kullanımları neredeyse sürekli olarak kesişmekte ve örtüşmektedir. Daha 1398'de *Oxford English Dictionary* (OED) akciğer vereminin olağan anlamdaşı olarak 'tükeniş'* sözcüğünü vermekte.[1] (Trevisa'lı John: 'İnsanın kanı şeyreldiğinde, tükeniş ve zafiyet gecikmez.') Modern dönem öncesi kanser anlayışı da 'tükeniş' tasarımını onaylıyor. OED'nin ilk betimlemeli kanser tanımı ise şöyle:

'Yavaş ve gizliden gizliye insanı içten kemiren, çürüten veya iliğini kemiğini kurutan her şey.' (Thomas Paynell, 1528: 'Kanser uru, vücudu parça parça yiyip bitiren melankolik** bir yumrudur.') Kanserin

---

(*) Verem sözcüğünün Almanca karşılıklarından biri **«Auszehrung»** benzeri anlamlara sahiptir; bu sözcüğün türediği eylem —auszehren— Almanca'da (1) kuvvetini tüketmek, (2) sağlığını kemirmek, (3) iliğine kadar emmek, kurutmak anlamlarını içerir.

Yunanca **«phthisis»** sözcüğü de tükenmek, elden ayaktan düşmek (phthiso) anlamlarını taşır. (Ç.N.)

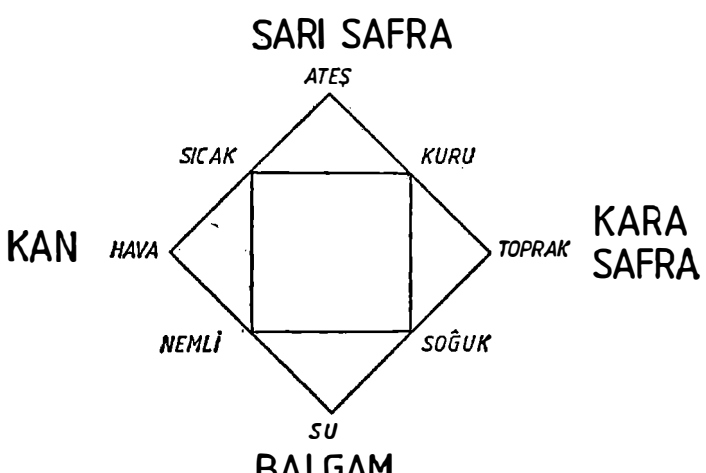
(1) Godefroy'un **Dictionnaire de l'ancienne langue française** adlı yapıtında, Bernard de Gordon'un **Pratiqum**'unda (1495) verem «Phtisis bütün vücudu tüketen bir akciğer urudur» şeklinde tanımladığı belirtiliyor.

(**) Burada 'melankolik' sözcüğü, bir zamanlar hastalıkların açıklanmasında geçerli olan humoral patoloji doktrinindeki 'kara

en eski yazınsal tanımı onun bir bitki, biçimsiz bir kütle, bir yumru olduğunu belirtiyor, ve hastalığın adı- Yunanca'da *karkinos* ve Latince'de *cancer*, her ikisi de yengeç anlamına geliyor. Bu adın kökeni Ga-

---

safra' (melan-cholia) anlamında kullanılmış. Eski Yunan'da ortaya atılan bu doktrine göre insan vücudunun durumu, sağlık ve hastalıkta dört vücut sıvısı tarafından belirlenir (kan, sarı safra, kara safra ve balgam). Bu sıvılar dört temel elementle ilgilidir (hava, ateş, toprak ve su). Bu elementler de ikişer nitelikle eşlenmiştir (sıcak, soğuk, kuru ve nemli). Sıvıların uygun ve dengeli bir karışımı beden ve ruh sağlığını ayakta tutar; dengenin bozulması hastalıkla sonuçlanır. Sıvıların etkileşimi kişinin ruh ve beden özelliklerini de belirler. (Ç.N.)

Humoral Doktrin Diagramı

len'in*** vaktiyle vücudun dış yüzeyindeki bir urun şişkin toplardamarlarını görüp bunları yengecin bacaklarına benzetmesine dayanıyor; yoksa birçok kişinin sandığı gibi, bu metastazlı hastalığın yengece benzeyen sinsi bir edayla ilerlemesinin adıyla ilgisi yok. Tüberküloz sözcüğünün etimolojisi de veremin eskidenberi bir tür olağandışı tezahür olarak görüldüğüne dikkat çekiyor: Tüberküloz sözcüğü-Latincesi *tuberculum* yumru, şişlik anlamına gelen *tuber* sözcüğünün küçültme biçimidir, yani küçük yumru demektir-hastalıklı bir şişlik, büyüme ve çıkıntıyı ifade ediyor.[2] Binsekizyüzelli yıllarında Hücre Patolojisi bilimini kuran Rudolf Virchow tüberkülü bir tümör olarak kabul etmiştir.

Böylece antik çağın sonundan, geçen yüzyıla dek verem ve kanser —tipolojik yönden— aynı kefeye konmuştur. Ve kanser de tıpkı verem gibi, seyri sırasında vücudu yiyip bitiren bir süreç olarak betimlenmiştir. Hücre düzeyinde hastalıkları inceleyen bir bilim dalı-hücre patolojisi-ortaya çıktıktan sonradır ki her iki

---

(***) Galen'den önce (İ.S. 130-201) 'tıbbın babası' Hippokrat'ın (İ.Ö. 460-375) iyileşmeyen yaralar için **kark'nos** sözcüğünü kullandığı söylenir. Günümüzde kimi kanser türleri için kullanılan **sarkoma** (Yun. sarkoma=et) sözcüğü ilk defa Galen tarafından et kütlesine benzeyen urlar için kullanılmıştır.

Tümör sözcüğü ise ilk kez İ.S. 1. yüzyılda Romalı hekim Celsus tarafından iltihabın belirtilerinden biri anlamında kullanılmıştır (Lat. tumor=şişlik). Günümüzde tümör, ur sözcüğü ile eşanlamlı olarak kullanılmaktadır ancak kimi tümörlerin beraberinde iltihap bulunabilir. (Ç.N.)

(2) Fransızca sözlüklerde aynı etimoloji verilmektedir. **'La tubercule'** sözcüğü, 16. yüzyılda Ambroise Paré tarafından Latince tuberculum'dan türetilmiş ve **'petit bosse'** (küçük yumrular) şeklinde Fransızca'ya alınmıştır. Diderot'nun **Encyclopédie'** sinde bulunan 'Verem' maddesinde (1765), İngiliz hekimi Richard Morton'un **Phthisiologia** (1689) (veremle ilgilenen tıp dalı)

hastalığın modern yorumları yapılabilmiştir. Mikroskobun sayesinde ancak, hücresel etkinliğin ayrı bir türü olarak kanserin başkalığını kavramak ve söz konusu hastalığın daima elle tutulan somut bir tümör biçiminde ortaya çıkmadığını anlamak mümkün olmuştur. (Ondokuzuncu yüzyılın ortasından önce kimse löseminin bir tür kanser olduğunu anlayamamıştır.) Ve 1882'de veremin bakteriyel bir enfeksiyon olduğunun keşfine değin kanseri ondan kesin bir biçimde ayırmak mümkün değildi. Her iki hastalığa ilişkin metaforların gerçekten farklı ve çoğunlukla birbirine karşıt yönde gelişmesinde, tıp düşüncesindeki bu tür ilerlemelerin katkısı vardır. Böylelikle kansere ilişkin modern fanteziler son şeklini alabildi-yüzyılımızın 20'li yıllarında ortaya çıkan, ve her iki hastalığın ve semptomlarının tümüyle farklı, neredeyse zıt yönde kavranılmasına karşın, vereme ilişkin fantezilerin dramatize ettiği sorunları devralan bir fantezi türüydü bu.

Verem deyince tek bir organın, akciğerin hastalığı anlaşılır. Buna karşılık kanser, her organın yakalanabileceği ve tüm vücuda yayılabilen bir hastalıktır.

Verem aşırı karşıtlıkların hastalığı olarak yorumlanır: Kurşuni bir solgunluk ve ani kızarma, hastanın durgunluk ve aşırı aktivite arasında gidip gelmesi gibi. Hastalığın inişli çıkışlı seyri, prototip verem belirtisi olan öksürükle anlatılır. Hasta şiddetli bir öksürük nöbetiyle sarsılır, sonra toparlanır, derin bir nefes alır, soluklanır ve yeniden öksürür. Kanser, kendine özgü bir büyümeyle ilerleyen hastalıktır (kimi za-

---

adlı kitabındaki tanım yer almakta: «vücut yüzeyinde görülen küçük yumrular». Fransızca'da vaktiyle bütün küçük deri şişlikleri **'tubercules'** olarak adlandırılmıştı; sözcük daha sonra Koch'un tüberküloz basilini tanımlamasıyla veremin karakteristik lezyonları için kullanıldı.

man gözle görülen, ama karakteristik olarak vücudun içinde bir büyüme söz konusudur). Olağandışı, sonunda öldüren, tekdüze, duraksız, sürekli bir büyümenin hastalığıdır kanser. Tümörün büyümesinin duraklatılabildiği dönemler olmakla birlikte (geçici düzelmeler) kanserde, verem için tipik olan-ateşli bir aktivite, derin bir tevekkül gibi davranış değişimleri görülmez. Veremli hasta belirli bir zaman süresince solgundur, kanser hastasının solgunluğu süreklidir, değişmez.

Verem vücudu saydamlaştırır. Veremin teşhisinde yararlanılan standart yöntem olan röntgen ışınları, kişiye çoğunlukla ilk kez içini görme, saydamlaşma olanağı verir. Veremin gözle görünen belirtileri hastalığın başından beri oldukça çeşitlidir (sürekli zayıflama, öksürük, solgunluk, ateş) ve hastalık ani ve dramatik bir tarzda kendini gösterir (mendilde kan lekesi). Buna karşın kanserin ana belirtilerinin özelliği -çok geç kalınan son aşamaya değin dikkat çekmemesidir. Çoğunlukla raslantısal olarak veya rutin bir tıbbi inceleme sırasında kanserin varlığı ortaya çıkar, ve teşhis edildiğinde, görünür bir belirti vermeden epeyce ilerlemiş olabilir. Vücuttaki kanserin bir uzman tarafından ortaya çıkarılması gerekir. Hastanın farkedemediği hastalığı, vücuttan alınan dokuların incelenmesi sonucu uzman teşhis eder. Veremli hastalar röntgen filmlerini görebilir ve hatta sahiplenebilirler: *Büyülü Dağ*'daki sanatoryumda, hastalar bu filmleri ceketlerinin iç ceplerinde taşımaktadır. Kanser hastaları biyopsilerine bakmazlar.

Veremin keyifli durumlara, iştah artışına, cinsel isteğin artmasına neden olduğu düşünülürdü- bugün de düşünülmekte. *Büyülü Dağ*'da hastalar sabahları iştahla iki kez kahvaltı eder. Kanserin canlılığı örselediği, yemeği bir ceza durumuna getirdiği ve cinsel isteği öldürdüğü varsayılır. Verem bir afrodizyaktır; kişiye olağanüstü ayartıcı bir cinsel çekicilik kazan-

dırır. Kanserin cinselliği safdışı bıraktığı düşünülür. Ne var ki veremde belirtiler çoğunlukla aldatıcıdır — veremlinin canlılığı, neşesi ruhsal ve bedensel bir yıkımdan kaynaklanan hastalıklı bir coşkudur; sağlığın göstergesi gibi duran pembe yanaklar aslında yüksek ateşin belirtisidir— ve canlılığın kabına sığamaması yaklaşan ölümün bir habercisi olabilir. (Böylesi enerji patlamaları hastanın kendine ve çevresine zararlı olabilir: Doc Holliday'ın Vahşi Batı söylencesinde, hastalığının yol açtığı yıkım nedeniyle ahlaki kısıtlamalardan kurtulmuş olan veremli silahşörü anımsamak gerekir.) Kanserin belirtileri ise daima gerçektir.

Verem bir parçalanma, ateşlenme, bir maddesizleşmedir; verem sıvıların hastalığıdır; vücut adeta sıvılaşmakta, balgama, sümüksü bir akıntıya ve sonunda kana dönüşmektedir-ve havaya, daha temiz havaya duyulan bir gereksinim söz konusudur. Kanser bir yozlaşma, soysuzlaşmadır, vücut dokuları biçimsiz katı bir yapıya dönüşür. Alice James kanserden ölmeden bir yıl önce 1892'de güncesinde, göğsündeki 'uğursuz granit kütle'den söz ediyor. Ne var ki bu yumru canlıdır, kendi başına buyruk bir cenindir. Novalis, 1798'de ansiklopedi projesi için kaleme aldığı kanser bahsinde bu hastalığı kangrenle birlikte 'mükemmel birer *parazit*' olarak tanımlıyor— 'büyüyorlar, üreyip üretiyorlar, kendi örgenleşmeleri mevcut, çevrelerinde sınırları var ve yiyorlar.' Kanser şeytansı bir gebeliktir. Aziz Jerome 'şiş karnıyla kendi ölümüne gebe kalmış' diye yazarken *('Alius tumenti aqualiculo mortem parturit')* herhalde kanserli bir hastayı düşünmüş olmalı. Her iki hastalığın kilo kaybıyla birlikte ilerlemesine karşın verem ve kanserdeki zayıflama olguları farklı yorumlanmıştır. Veremde insan 'bitip tükenir', yanar biter. Kanserli hasta durmadan üreyen yabancı hücrelerin 'istilasına' uğramıştır. Düşman hücreler vücudun işlevlerini felce uğratır,

durdururlar. Kanser hastası 'solup sararır' (Alice James'in deyimi) veya 'buruşur, büzüşür' (Wilhelm Reich'ın deyimi).

Verem zamansal bir hastalıktır; yaşamı hızlandırır, yaşamı doruk noktalarıyla taçlandırır, anlamlandırır, ona tinsellik katar. İngilizce ve Fransızca'da tükenme 'dört nala' ilerler. Kanserde ise gidişten çok, aşamalar söz konusudur: kanser 'nihaidir'. Kanser yavaş ve sinsi çalışır: Kanserli hastaların ölüm ilanlarındaki değişmez ibare, hastanın 'uzun süren bir hastalıktan sonra kaybedildiği'dir. Kanserin bütün özellikleri onun ağır kanlılığını belirler ve bu yavaşlık, zamanında metafor olarak kullanılmıştır. 'Ve sözü onu kanser gibi kemiriyor' diye yazmakta Wyclif (1382) (II. Timothy 2:17'de bir tümcenin çevirisi); ve bu durum, kanserin en eski figüratif kullanımlarında 'eylemsizlik' ve 'tembellik' metaforu olarak iş görür.[3] Metaforik yönden kanser zamansal bir hastalık olmaktan ziyade, uzaysal bir hastalık ve patoloji niteliği taşır. Başlıca metaforları topografiye ilişkindir (kanser 'yayılır', 'ürer, çoğalır' veya 'genişler, istila eder'; urlar cerrahi yolla 'kesilip alınır') ve en çok korkulan sonucu-neredeyse ölüm korkusuyla eşdeğer tutulan bir sonuçtur bu-vücudun bir parçasının cerrahi yoldan koparılması, amputasyonudur.

Verem çoğunlukla yoksulların hastalığı olarak kabul edilir-ince giysiler, ince vücutlar, soğuk odalar, kötü sağlık koşulları ve yetersiz beslenme-kısaca mahrumiyet şartlarının hazırladığı bir hastalıktır. Yoksulluğun, *La Bohéme*'deki Mimi'nin çatı katında ol-

---

(3) OED'de «canker»in eski figüratif kullanımında şöyle deniyor: «şu öldürücü ve çok bulaşıcı kanser uru, avarelik» — T. Palfreyman, 1564. Ve (1700 yıllarında «canker»den ayrışan) «cancer» için: «Tembellik, hükümdarların yüce işlere harcamaları gereken zamanı kemiren bir kanserdir» — Edmund Ken, 1711.

duğu gibi daima sefaletle eş anlamda kullanılması gerekmez; *La Dame aux Camelias*'daki Marguerite Gautier lüks içinde yaşamaktadır ama ruhunun derinliklerinde perişan, kimsesiz, sevgi yoksunu bir çocuk saklıdır. Buna karşın kanser, burjuvaların hastalığıdır; bolluk ve ifrat çağrışımları yaratır. Zengin ülkelerde kansere yakalanma oranları en yüksek düzeydedir. Kanser olgularının artışı, kısmen yağ ve proteinden zengin beslenme biçimine, ve bolluğu yaratan endüstri toplumunun zehirli artıklarına bağlanır. Verem tedavisi iştahın uyarılması, kanser tedavisi yemeğe karşı duyulan tiksinti ve iştah kaybıyla özdeşleşmiştir. Heyhat-açların, sefillerin iştahı çoktur. Zenginler yiyemez.

Veremli hastaların hava değişimi ile şifa bulacağına inanılır. Veremin ıslak bir hastalık olduğu görüşü yaygındır; ıslak ve soğuk kentlerin hastalığı. Vücudun içi nemlidir ('akciğerdeki ıslak lekeler' sevilen bir deyimdir) ve kurutulması gerekir. Hekimler hastalarına hava değişimi önerirler; onlara, yüksek ve kuru iklimli yerlere —dağlara ve çöle— gitmelerini salık verirler. Buna karşın yer ve hava değişiminin bir kanser hastasına iyi gelebileceğini kimse düşünmez. Kanserde savaş, tümüyle vücudun içinde cereyan eder. Her ne kadar çevredeki bir etmenin kansere neden olabileceği kanısı giderek yaygınlık kazansa da kanser vücutta bir kez belirdi mi, ondan sonra daha iyi (yani daha az kanser yapıcı) bir çevreye göç etmek onu geriletmez.

Veremin nisbeten ıstırapsız bir hastalık olduğu kabul edilir. Buna karşın kanser istisnasız olarak müthiş ağrılıdır. Sözümona, verem zahmetsiz, rahat bir ölüm sağlar; oysa kanser özellikle ıstıraplı bir ölümle son bulur. Yüzyıldan uzun bir süre, verem, ölümü anlamlandırmanın imtiyazlı ve tercihe şayan bir yolu olagelmiştir-seçkin, zarif ve soylu bir hastalıktır verem. Ondokuzuncu yüzyıl yazını, baştan

aşağı veremlilerin belirtisiz, korkusuz ve huzurlu ölümünün betimlemeleriyle doludur; *Tom Amca'nın Kulübesi*'ndeki Küçük Eva, *Dombey ve Oğlu*'nda Dombey'in oğlu Paul ve *Nicholas Nickleby*'de Smike gibi genç insanlar veremden ölür. Dickens, *Nicholas Nickleby*'de veremi, 'ölümü kabalığından sıyıran dehşetli bir hastalık' olarak tanımlar: '... bu hastalıkta, ruh ve beden arasındaki savaş yavaş, sessiz ve vakur bir biçimde ilerler, sonucu önceden kesinlikle belirlenmiştir; ölümlü parça günden güne, içten içe erir, soluklaşır öyle ki ruh, yükünden hafiflediği ölçüde rahatlar, canlılık ve neşe kazanır...'[4]

Veremdeki bu soylu ve huzurlu ölümü, Thomas Wolfe'un *Zaman ve Akıntı*'sında Eugene Gant'ın babasının ve Bergmann'ın *Çığlıklar ve Fısıltılar*'ında kızkardeşin bayağı ve ızdıraplı bir biçimde kanserden ölümüyle karşılaştırmak gerekir. Ölüm döşeğindeki veremli hasta güzelleşir, tinsel bir yetkinliğe erişir; oysa aynı durumdaki kanser hastası her türlü aşkınlık yeteneğinden mahrum, korku ve ıstırap yüzünden acizleşmiş bir zavallı olarak betimlenir.

Bunlar her iki hastalığın popüler mitolojisinden türetilen karşıtlıklardır. Kuşkusuz birçok veremli korkunç acılar çekerek ölmekte ve kimi kanser hastaları da sonuna değin pek az acı çekmekte veya hiç ıstırap duymamaktadırlar. Zenginler ve yoksullar eşit sıklıkta verem ve kansere yakalanmakta, ve her veremli öksür-

---

(4) Yaklaşık yüzyıl kadar sonra John Middleton Murry, ölümünden sonra basılan **Günce**'sini yayımlarken Katherine Mansfield'in yaşamının son gününü benzeri bir dille anlatıyor. «Onu daha önce hiç bu denli güzel görmemiştim. O günden sonra daha güzel bir kadına da raslamadım. Adeta, kendine özgü kusursuz güzelliğini bütünüyle taşımaktaydı. Onun sözcükleriyle ifade etmek gerekirse: 'moloz'un son tanesi, 'dünyanın onur kırıcı izleri' sonsuza değin yok olup gitmişti. Yaşamını onu kurtarmak uğruna yitirmişti.»

memektedir. Ancak mitoloji tutunmakta, direnişini sürdürmektedir. İnsanların çoğunlukla kanserin tersine, veremi tek bir organın (akciğerin) hastalanması olarak görmelerinin tek nedeni, akciğer vereminin bu hastalığın en yaygın biçimi olması değildir. Bunun temelinde yer alan neden, vereme ilişkin söylencelerin, bu hastalığın yuvalanabildiği beyin, gırtlak, böbrekler, kemikler ve diğer vücut bölümlerini kapsamına almaması, bunun yerine söylencelerin akciğere ilişkin geleneksel imgelemle (nefes, yaşam) sıkı bir ilişki içinde olmasıdır.

Verem, akciğerin en üst, en çok tinsellikle yüklü vücut parçası olarak tasarlandığı bir dizge içinde özellik kazanır. Kanser, anılması 'utandırıcı, yüz kızartıcı' olan vücut bölümlerini (kalın barsak. mesane, rektum, meme, rahim boynu, prostat, hayalar) tutan bir hastalık olarak bilinir. Vücuttaki tümör, kişide genel bir utanma duygusu uyandırır, ancak organların hiyerarşisi içinde akciğer kanseri, barsak kanserine göre daha az utandırıcıdır. Kanserin tümör oluşturmayan bir biçimi, günümüzün ticari yazın dünyasında veremin tekelinde olan rolü eline geçirmiştir: Körpe bir yaşamı sonlandıran romantik hastalık rolü. (Erich Segal'in *Love Story*'sinde kız lösemiden ölmektedir. Hastalığın 'beyaz' veya vereme benzer biçimi olan lösemide, mide veya meme kanserinde olduğu gibi radikal bir cerrahi girişim söz konusu değildir.) Bir akciğer hastalığı metaforik anlamda ruhun hastalığıdır.[5] Vücudun her köşesine yayılabilen kanser bedenin hastalığıdır. Ruhsal olanı soyup ortaya çıkarmanın tam tersine, kanser, trajik bir biçimde gövdenin

(5) Goncourt Kardeşler **Madame Gervaisais** (1869) adlı romanda veremi 'insanın seçkin ve soylu parçalarının hastalığı' olarak tanımlar ve buna karşılık 'hastanın ruhunu gölgeleyen ve kirleten hastalıkları, vücudun bayağı ve kaba organlarını tutan hastalıkları...' veremin karşısına koyar. Thomas Mann'ın ilk öy-

yalnızca gövde olduğunu gözler önüne sermektedir.

Kanser ve vaktiyle verem, ölümle sonlanması olağan hastalıklar arasında sayıldığından bu tür fantezileri filizlendirmiştir. Bu iki hastalık ölümün kendisiyle özdeş tutulmuştur. Dickens, *Nicholas Nickleby*'de verem için şunları söylemekte: 'Ölüm ve yaşamın garip bir tarzda iç içe girdiği, karıştığı bir hastalık; ölüm yaşamın pırıltısı ve rengine bürünmekte ve yaşam da ölümün karanlık ve ürküntü verici kılığına girmekte; tıbbın kesinlikle iyileştiremediği, zenginliğin kişiden uzak tutamadığı, yoksulluğun bağışlatamadığı bir hastalık...' Ve Kafka, Ekim 1917'de Max Brod'a 'veremin... özel bir hastalık olmadığını, ona özel bir isim takılamayacağını' düşündüğünü yazıyor. Ona göre verem 'yalnızca içimizde bulunan ölüm tohumunun önceden kestirilemeyen bir biçimde yoğunlaşması' anlamına geliyor. Kanser de benzeri kurguları esinlemekte geri kalmıyor.

Kansere dair ilginç görüşlerini *Das Buch vom Es* (1923) adlı kitabında dile getirerek Wilhelm Reich'a esin kaynağı olan Georg Groddeck şunları yazmış:

'Bugüne dek kanser hakkında ileri sürülen kuramlardan yalnızca biri ayakta kalmıştır benim için, o da kanserin belirli aşamalarla kişiyi ölüme götürdüğüdür. Düşünceme göre, ölüme götürmeyen, hastalık kanser değildir. Buradan, benim kanseri iyileştirmeye yönelik yeni yöntemlere ilişkin herhangi bir umudum olmadığı sonucunu çıkarabilirsiniz... (ancak) kanser denilen birçok olguda...'

Kanser tedavisindeki bütün ilerlemelere bakmak-

---

külerinden Tristan'da genç kadının soluk borusu veremlidir:' ... ve Tanrı'ya şükür akciğer değil.. Eğer akciğeri hasta olsaydı —bu yeni hasta şimdi iri yarı eşinin yanında beyaz lake koltukta arkasına yaslanmış konuşulanları izlerken sahip olduğu şirin, soylu, mesafeli ve narin görünümünü koruyamazdı.'

sızın bugün dahi, birçok insan Groddeck'in denklemini imzalamaktadır: Kanser=Ölüm. Ne var ki verem ve kanserin çevresindeki metaforlar, hastalık kavramına ve onun (veremin en yaygın ölüm nedeni olduğu) 19. yüzyıldan (kanserin en korkulan hastalık olduğu) günümüze değin gelişimine ilişkin birçok noktayı aydınlatmaktadır. Romantikler ölüme ahlaki yönden yeni bir bakış açısı getirmişlerdi: Veremden ölümü, vücudun maddi kabalığını eriten, kişiliğe tinsellik katan, bilinci genişleten bir süreç olarak algılamaktaydılar. Kezâ ölüm olgusunu, vereme ilişkin fanteziler yardımıyla estetize etmek mümkündü. Veremli Thoreau 1852'de şöyle yazmakta: 'Ölüm ve hastalık genellikle güzel... erime illetinin hummalı pırıltısı, görkemi gibi...' Kanserde hiç kimse —eskiden veremde olduğu üzere— süslü, çoğunlukla lirik bir ölümü akla getirmiyor. Kanser, şiirde pek rastlanmayan ve şimdi de iticiliğini koruyan bir konu; ve bu hastalığın estetize edilebileceğini düşünmek bile zor.

3

Verem ve kansere ilişkin söylenceler arasındaki en belirgin benzerlik, her ikisinin de tutkulara bağlı birer hastalık olarak düşünülmesidir. Veremlinin yüksek ateşi, hastanın içinden yükşelen bir alevin, içsel bir yanmanın göstergesidir: Veremli, kendi aleviyle için için yanan korlaşmış bir vücuda sahiptir ve bu alev, vücudu ergitir. 'Hastalıklı' bir aşkı, 'yakıp kül eden' bir tutkuyu betimlemek amacıyla veremin sırtına yüklenen metaforların kullanımı, Romantik akımdan daha öncelere dayanır.[1] Romantiklerle birlikte bu imge «tersyüz edilmiş», verem, aşk hastalığının bir tür varyantı olarak yorumlanmıştır. Keats, Napoli'den 1 Kasım 1820'de yazdığı yürek parçalayıcı bir mektupta, ayrı düştüğü Fanny Brawne'a şu satırları yazmış: '(Veremden) İyileşme şansım olsaydı bile bu tutku beni öldürürdü.' Aynen *Büyülü Dağ*'daki kişilerden birinin açıkladığı gibi, '...hastalığın belirtileri, aşkın kılık değiştirmiş birer tezahüründen ve hastalığın kendisi de aşkın dönüşüme uğramasından ibaret.'

Nasıl ki vaktiyle, veremin aşırı tutkudan ileri gel-

---

(1) Sözgelimi Sir George Etherege'in **The Man of Mode** (1676) adlı piyesinde 2. Perde, 2. Sahnede olduğu gibi: 'Aşk marazlı bir hal alırsa, en iyisi onu şiddetli bir ölümle sonlandırmaktır; özlemle yüklü ve tüketici bir tutkunun işkencesine dayanamam.'

diği, hassas ve duygulu kişilere musallat olduğu düşünülmüşse, bugün de çoğu insan kanserin tutkuların yetersizliğinden kaynaklandığını, cinsel yönden bastırılmış, engellenmiş, içe dönük ve tepkilerini yeterince dışa vuramayan kişileri seçtiği inancındadır. Görünüşte karşıtlık oluşturan bu iki tezin aslında aynı görüşün yakın uyarlamaları olduğunu düşünmekteyim. (Ve kanımca her ikisi de aynı oranda inanılırlık taşımakta.) Çünkü söz konusu ruhbilimsel açıklamaların ikisi de yaşam enerjisinin yetersizliğini veya engellenmesini vurguluyor. Verem bir tutku hastalığı olduğu kadar bir bastırma, hastalığı olarak biliniyor. Gide'in *L'Immoraliste*'inin ince duygulu kahramanı (Gide'in öz yaşamöyküsüne koşut olarak) gerçek cinsel doğasını bastırdığından vereme yakalanmaktadır; Michel yaşamı kabullendiğinde iyileşmektedir. Bu senaryo gereğince Michel günümüzde yaşasa kanser olmak zorunda kalacaktı.

Nasıl ki kanser günümüzde bastırmanın bedeli olarak görülüyorsa, verem de bir zamanlar düş kırıklığının feci sonucuydu. Vaktiyle veremli hastalara bir tedavi yöntemi olarak sıklıkla salık verilen hareketli bir cinsel yaşam, tam da aynı nedenlerden ötürü, şimdilerde kimilerince cinsel özgürlük etiketiyle kansere karşı bir savunma silahı olarak önerilmektedir. *Wings of the Dove*'da hekim, veremli Milly Theales'e hastalığına iyi gelecek bir aşk ilişkisi önerir; Milly, ikiyüzlü sevgilisi Merton Densher'in gizlice, arkadaşı Kate Croy ile nişanlandığını öğrenince ölür. Ve Kasım 1820'deki mektubunda Keats içini döker: 'Sevgili Brown, sağlığım yerinde olsaydı, onun benim olmasını isterdim ve kuşkusuz o zaman sağlığımı kaybetmezdim.'

Verem söylencesine göre, genellikle veremi davet eden tutkulu bir duygu olmalıdır. Ne var ki bu tutku boşa çıkmalı, umutlar mahvolmalıdır. Ve söz konusu tutku genelde aşka dair bir tutku olmakla birlikte, po-

litik veya ahlaki bir tutku da kişiyi vereme götürebilir. Turgenyef'in *Devrim Öncesi*'nde (1860) sürgündeki genç Bulgar devrimcisi ve romanın kahramanı Insarov, Bulgaristan'a geri dönemeyeceğini anlar. Venedik'te bir otelde vatan hasretinden ve düş kırıklığından yataklara düşer, verem olur ve ölür.

Kanser söylencesine göre genelde hastalığa neden olan sürekli bir duygu bastırılması söz konusudur Bu fantezinin eski ve daha ziyade iyimser biçiminde, bastırılan duygular genellikle cinseldir; günümüzde —belirgin bir değişim sonucunda— şiddet duygularının bastırılması kanserin nedeni sayılmaktadır. Insarov'u öldüren düş kırıcı tutku, idealizmdir. Şimdilerde ise kanser nedeni olan tutku türü kendine boşalma yolu bulamayan şiddettir. Çağdaş Insarovlar yoktur. Onun yerine, kısa bir süre önce, karısını bıçaklayarak (böylelikle içindeki «cinai arzularını» boşaltarak) rahatlamadığı takdirde kanser olup 'birkaç yıl içinde öleceğini' söyleyen Norman Mailer gibi kanserofoblar vardır. Bu, bir zamanlar veremle ilgili olan fantezinin aynısı, hatta daha murdar bir versiyonudur.

Kansere ilişkin güncel fantezinin beslendiği ve kanseri tutkuların bastırılmasıyla açıklayan en büyük kaynak, kanseri 'coşkusal sönüklük ve umudun yok olmasından ileri gelen bio-enerjik bir büzüşme' olarak tanımlayan Wilhelm Reich'tır. Reich meşhur kuramında kanserden ölen Freud'u örnek verir. Freud, doğası gereği tutkulu bir insandır, ama 'çok mutsuz bir evlilik yapmış' yaşamdan elini eteğini çekmiştir:

«Gayet huzurlu ve düzenli bir aile yaşamı vardır ancak cinsel yönden tatminsiz olduğuna kuşku yoktur. Kansere yakalanması bunun kanıtıdır. Freud, orta yaşlı bir insanken kişisel eğlence ve zevklerini bir kenara bırakmak zorunda kalmıştır... Eğer benim kanser hakkında düşündüklerim doğruysa; dünyadan,

zevklerden el etek çekmek kanser olmak-büzüşmek için yeterlidir.»

Tolstoy'un *Ivan İlyiç'in Ölümü*, çoğunlukla kanser ile dünyadan el etek çekme arasındaki bağıntıya ilişkin bir öykü olarak örnek gösterilir. Aynı kuram Groddeck tarafından vereme uyarlanmıştır. Groddeck veremi «erime arzusu olarak tanımlar. Arzu ölmüş olmalıdır. Erotizmi saran, soluk alıp vermede simgeleşen arzu erimeli, tükenip gitmelidir. Ve arzuyla birlikte akciğerler... ve gövde eriyip yok olur...»[2]

Günümüzde kansere ilişkin «açıklamalarda» olduğu gibi, ondokuzuncu yüzyılın tipik «verem edebiyatı» da içe kapanma ve inzivayı hastalığın nedeni olarak öne sürer. Aynı edebiyat türü, ilerleyen hastalıkla birlikte kişinin nasıl içine kapandığını ortaya koyar-Mimi ve Camille inzivanın getirdiği mutlulukla, aşktan vazgeçtikleri için ölürler. Robert Louis Stevenson'un 1874'te kaleme aldığı ve öz yaşamına dair bir deneme olan *Ordered South*'da, veremli hastanın giderek 'yumuşak bir biçimde yaşam tutkusundan sıyrıldığı' aşamalardan söz edilir; ve romanda bütün ayrıntılarıyla betimlendiği gibi, çarpıcı bir içe kapanış, veremli hastanın hızlı çöküşüne eşlik eden karakteristik bir olgudur. *Tom Amca'nın Kulübesi*'nde Küçük Eva, doğaüstü bir neşe içinde ölüme yaklaşmakta ve kaçınılmaz sondan birkaç hafta önce babasına adeta bu durumu müjdelemektedir: 'Gücüm kuvvetim günden güne tükeniyor ve gitmem gerektiğini biliyorum.' *The Wings of the Dove*'da (Kumrunun Kanatları) Milly Theales'in ölümü hak-

(2) Paragraf şöyle devam etmekte: «... çünkü arzular hastalıkla birlikte artar, balgamın simgesel olarak sperma israfı olarak görülmesinin neden olduğu suçluluk duygusu giderek artar, akciğer hastalığında, Id, 'güzel gözler ve dişler, cezbedici zehirlerin oluşumuna yol açar.»

kında yalnızca, ölürken 'yüzünü duvara çevirdiğini' bilmekteyiz. Verem, edilgin bir ölümün prototipi olarak sunulmuştur. Çoğunlukla bir tür intihar sayılır. Joyce'un *The Dead*'inde (Ölü) Michael Furey, gece vakti Gretta Conroy manastır okuluna doğru yola çıkmadan önce, yağmur altında onun bahçesindedir; Gretta eve girmesi için ona yalvarır; Michael 'yaşamak istemediğini' söyler ve bir hafta sonra ölür.

Vereme yakalananlar tutkulu insanlar olarak betimlenir, ancak canlılık ve yaşama gücünün eksikliği onların belirgin bir özelliğidir. (Şimdilerde bu fantezinin günümüze uyarlanmış hali, kansere tutulanların yeteri kadar duygusal olmadıkları ya da öfkeleriyle hesaplaşmayı beceremedikleridir.) Bilindiği üzere, nesnelliğin gerektirdiği mesafeyi koruyan meşhur Goncourt Kardeşler, dostları Murger'in (*Scénes de la vie de Bohéme*'in yazarı) veremden ölümü münasebetiyle onun hastalıklara karşı direnmemizi sağlayan yaşamsallığı yitirdiği için öldüğünü anlatırlar. Gretta Conroy'un 'yapılı, iri kıyım', erkeksi ve kıskanç kocasına karşılık Michael Furey 'çok narindir.' Verem doğuştan kurbanların, duygusal-edilgin, yaşamaya gücü yetecek denli canlılık taşımayan insanların hastalığı olarak bilinir. (Raphael öncesi sanatın hasret dolu ve mahmur güzellerinde içkin olan anlayış, Edvard Munch'ün dermansız, gözleri çukura kaçmış, veremli kızlarında açık seçik bir ifadeye kavuşmuştur.) Veremden ölümün standart sunumunda vurgu, duyguların yetkinleşerek yüceltilmesineyken, veremli fahişe imgesinin sıklıkla kullanılması, veremin hastayı cinsel yönden çekici kıldığını gösterir.

Gerçekten başarılı olmuş bütün metaforlar gibi verem metaforu da iki zıt kullanımı karşılayacak kadar zengindir. Bir yandan cinselliği çağrıştıramayacak denli 'iyi' sayılan birisinin ölümünü (örneğin bir çocuğun ölümünü) betimler: Meleksi bir ruhsallığın savunulması aynı zamanda cinsel duyguları betimle-

menin bir yoludur-bu sırada nesnel nitelikte fizyolojik bir yıkım veya çözülüş ile yüklü bir aşamanın söz konusu olması nedeniyle kişi sorumluluktan muaf tutulur. Öte yandan verem metaforu, şehveti, tutkunun taleplerini bastırmayı, yüceltme eyleminin istemlerini, ve yüksek duyguların yatağından taşmasına neden olan, ayrıca 'ruhun esriliği' (Robert Louis Stevenson'un sözcükleri) anlamına gelen bir hastalığı ifade etmenin yollarıdır. Her şeyden önce verem-metaforu, veremlinin daha bilinçli ve ruhsal yönden daha karmaşık bir yapıya sahip olduğunu ve bu durumun değerini kanıtlamanın bir yoludur. Sağlık, banal ve hatta amiyane bir şeydir.

4

Bilindiği kadarıyla veremli olmak daha onsekizinci yüzyılın ortalarında romantik çağrışımları beraberinde getiriyordu. Oliver Goldsmith'in taşra yaşantısı üzerine yazdığı *She stoops to conquer* (1773) adlı hicvin birinci sahnesinin birinci kısmında, Mr. Hardcastle, eşi Mrs. Hardcastle'a, kadının ilk evliliğinden olma terbiyesiz oğlu Tony Lumpkin'i çok şımarttığı için hafif serzenişlerde bulunmaktadır:

Mrs. H.: Beni bundan dolayı nasıl suçlarsınız? Zavallı çocuğun yaramazlığının nedeni, küçüklüğünden beri marazlı olması. Okula gitmesi ölümüne yol açabilirdi. Eğer birazcık gücü kuvveti yerinde olsa, kimbilir, bir iki yıl Latince öğrenmek belki onu yola getirebilirdi.

Mr. H.: Ona Latince öğretmek ha! Bu, bir ineğe dans öğretmekle aynı şey. Hayır, hayır, ya bir hancı yamaklığı ya da ahırlar; o haylazın gidebileceği tek okul buraları.

Mrs H.: Zavallı çocuğu azarlamayalım şimdi, çünkü sanıyorum uzun bir süre aramızda kalamayacak. Onun yüzüne bakan herkes veremli olduğunu anlayabilir.

Mr. H.: Evet, eğer etli butlu olmak veremin bir belirtisiyse...

Mrs. H.: Arasıra öksürüyor.

Mr. H.: Evet, birayı yanlışlıkla boğazına kaçırdığı zamanlar.

Mrs. H.: Gerçekten ciğerlerinin hasta olmasından korkuyorum.

Mr. H.: Tanrı biliyor, bundan ben de korkuyorum, çünkü bazen konuşan bir trompet gibi böğürüyor —[Sahnenin arkasından TONY'nin bağırışları duyulur]— İşte orada - Gerçekten tam bir veremli(!).

Bu diyalog bize, verem fantezisinin o dönemde çoktan yayılmış bir fikir olduğunu göstermekte, çünkü Mrs. Hardcastle tipi, ait olmaya çaba gösterdiği kibar Londra dünyasının klişelerinden derlenmiş bir güldeştedir ve Goldsmith'in seyircisi de aynı çevreden gelir.[1] Goldsmith verem söylencesinin epeyce yaygın olmasından yola çıkıyor - o zamanlar verem açıkça bir anti-gut* durumundaydı. Snoblar, sonradan görmeler ve yükselen sınıf için verem, kişinin kibarlık nezaket ve duyarlılığının bir göstergesiydi. Onsekizinci yüzyılda henüz yeni olanaklılaşan (toplumsal ve coğrafi) hareketlilik sonucunda, değerler ve toplumsal statü, doğuştan edinilen yüklemler olmaktan çıkmış; sonradan elde edilebilen özellikler

---

(1) Tıp öğrenimi görmüş olan ve bir süre hakimlik yapan Goldsmith'in vereme ilişkin başka klişeleri de vardır. **'On Education'** adlı denemesinde (1759) hafif tuzlu, şekerli ve baharatlı bir beslenme biçiminin 'çocuklar ve kentliler arasında pek seyrek olmayan verem alışkanlığını düzelteceğini' yazıyor. Verem, daha ziyade kentlilerin yakalandığı ve yardımla düzelebilen (duygulanıma ilişkin bir durum değilse) bir alışkanlık, bir eğilim olarak görülüyor.

(*) Gut (nikris, damla hastalığı) genellikle şişman erkeklerde görülen ve kanda ürik asit düzeylerinin artışı ve eklemlerde ürat kristallerinin oluşumuyla karakterize, ağrılı krizlere yol açan bir hastalıktır. Hastalığın beslenmeyle olan ilişkisi onun 'zengin hastalığı' olarak nitelenmesine yol açmıştır. Yazar, verem ve gut arasındaki karşıtlığı göz önüne alarak veremi 'anti-gut' olarak kabul ediyor. (Ç.N.)

durumuna gelmişti. Söz konusu olgu, dış görünüşe çeki düzen vermeyi, yeni giyim kuşam tarzlarını ('Moda') ve hastalığa ilişkin yeni davranış biçimlerini de beraberinde getirmişti. Giysiler (vücudun dış cephesinin süslenmesi) ve hastalık (vücudun bir tür iç dekoru) bireyin kendine yönelik yeni tavrının simgesel bir ifadesiydi.

Shelley, bir veremli olarak, başka bir veremliye, Keats'e yazdığı 27 Haziran 1820 tarihli mektubunda 'veremden muzdarip bir dış görünümünü sürdürdüğünüzü öğrendim' der. Verem yalnızca bir anlatım biçimi olmanın ötesinde, bir görünüm tarzıdır ve bu görünüm, ondokuzuncu yüzyılda geçerli olan tarzların en önemlisi olmuştur. İştahla yiyip içmek kaba bir davranıştı. Marazlı bir dış görünüm kibarlık ve çekicilik belirtisiydi. «Chopin vereme yakalandığında üzerine daha bir zarafet ve incelik gelmişti» diye yazıyor Camille Saint-Saens 1913'de. 'Solgun ve zayıf bir görünüm modaydı; Prenses Belgiojoso solgun çehresiyle ete kemiğe bürünmüş ölüm gibi bulvarlarda dolanıyordu...' Saint-Saens haklı olarak Chopin gibi bir sanatçıyı, veremli görünümün moda haline gelmesinde çok emeği geçmiş olan devrin ünlü *femme fatale*'iyle aynı bağlamda aktarıyor. Aristokrasinin artık bir güç sorunu olmaktan çıkıp daha ziyade bir imaj sorunu durumuna geldiği bir dönemde, veremin etkisi altındaki bir vücut, aristokratik görünüm için yeni bir model yaratıyordu. (Bir keresinde Windsor Düşesi 'İnsan ne yeteri kadar zengin, ne de yeteri kadar zayıf olabilir' demişti.) Gerçekten, veremin romantikleştirilmesi, kişinin kendisinden bir imaj yaratması gibi, tam anlamıyla modern bir etkinliğin dünya çapında uygulanan ilk örneğiydi. Veremli bir dış görünüm çekicilik, seçkinlik ve soyluluk belirtisiydi. Marie Bashkirtshev, 1887'de yirmidört yaşında öldükten sonra gün ışığına çıkan ve vaktiyle pek revaçta bir 'best seller' olan *Günce*'sin-

de, 'durmaksızın öksürüyorum!' diye yazmış. 'Çok şükür, bu hastalık beni çirkinleştirmek şöyle dursun bana pek yakışan süzgün bir görünüm kazandırdı.' İlkin aristokratik *femme fatale*'lerin ve yıldızı parlayan genç sanatçılar, böylece en sonunda modanın yolunu açmış oldular. Bu moda, giderek modanın kendisiyle özdeşleşti. Yirminci yüzyılın kadın modaları (incelik kültüyle birlikte) veremin onsekizinci yüzyıl sonu ve ondokuzuncu yüzyıl başında romantize edilmesiyle bağlantılı metaforların son mevzisidir.

'Romantik ıstırap' olarak bilinen yazınsal ve erotik davranış biçimlerinin çoğu veremden ve onun metafor yoluyla dönüştürülmesinden türemiştir. Istırap hastalığın başlangıç belirtilerinin stilize bir biçimde betimlenmesiyle romantik bir nitelik kazanmış (aynı şekilde, bitkinlik ve kuvvetten düşme de özleme dönüşmüştür), gerçek ıstıraba boş verilmiştir. Sıska genç kadınlar ve solgun, raşitik genç erkekler o zamanların çaresi olmayan, dermansız bırakan, gerçekten korkunç hastalığına aday olmak için birbirleriyle yarışmaktaydılar. 'Gençliğimde' diye yazıyor Théophile Gautier, '99 paund'dan ağır çeken birisini lirik şair olarak kabul etmezdim.' (Gautier'in lirik sözcüğünü kullandığına dikkat edelim; Gautier açık bir biçimde romancıların daha kaba ve yoğun bir malzemeden yapılmış olabileceğini teslim ediyor.) Çekici bir zaafiyeti, üstün bir duyarlığı simgeleyen veremli görünüm gitgide kadınların ideal görünümü durumuna geldi-bu sırada, ondokuzuncu yüzyılın ortasında ve sonunda devrin ünlü erkekleri, endüstri imparatorluklarını kuranlar, yüzlerce roman yazanlar, savaşan komutanlar ve kıtaları talan edenler şişmanlamaya başladı.

Haklı olarak, kabul ettiğimiz bir nokta, veremin söz konusu romantikleşmesinin yalnızca yazınsal bir eğretileme olduğu ve aslında o zamanlar veremin, yol açtığı büyük yıkım nedeniyle toplumda günümüzde

kansere karşı duyulana benzeyen genel bir tiksinti yarattığı söylenebilir. Kuşkusuz, ondokuzuncu yüzyılda yaşamış olan herkes, sözgelimi, veremli birinin nefes kokusu hakkında bilgi sahibiydi. (Ölüm döşeğindeki Murger'i ziyaret eden Goncourt'lar bu kokuyu 'yatak odasındaki çürüyen et kokusu' biçiminde betimlerler.) Ancak yine elimizdeki malzeme gösteriyor ki verem kültü yalnızca romantik yazarlara ve opera yazarlarına özgü bir buluş olmaktan öte, oldukça yaygın bir eğilimdi ve (genç yaşta) veremden ölen birinin gerçekten romantik bir insan olması gerektiği kanısı hakimdi. Söz konusu korkunç hastalık gerçeğinin, özellikle bireyselliğe değgin yeni ve önemli fikirlerle ilişkisi yadsınamaz. Verem sayesinde bireysel hastalık fikri ifade edilmeye başlanmıştır, ölümle karşılaşarak hesaplaşmak zorunda kalan bireylerin daha bilinçli oldukları fikriyle birlikte söz konusu hastalığın çevresinde toplanan tasavvurlarda modern bir bireylik fikrinin doğuşu görülür; bu fikir, yirminci yüzyılda daha iddialı fakat en az ondokuzuncu yüzyıldaki kadar özsever (narsist) bir biçim almıştır. Hastalık, insanları ilginç' kılmanın bir yoludur-ve 'romantik' sözcüğü de bir zamanlar esasen bu şekilde tanımlanmıştır. (Schlegel, *Yunan Şiiri Öğrenimi Üstüne* adlı yazısında (1795) 'ilginç olanı' modern şiirin-yani romantik şiirin-ideali olarak kabul eder.) Novalis 1799/1800'de yazdığı bir fragmanda 'yetkin ve kusursuz sağlık ideali yalnızca bilimsel yönden ilginçtir' demektedir; gerçekten ilginç olan ise 'bireyselleşmeye dair hastalık' durumudur. Hastaların ne denli ilginç olduğuna ilişkin fikrin en cesur ve en ikircimli formülasyonunu Nietzsche'nin *Der Wille zur Macht*'ında ve diğer yazılarında bulunur. Nietzsche, belirli bir hastalıktan hemen hemen hiç söz etmemesine karşın, düşünürün bireysel zayıflık, kültürel tükeniş veya dekadansa ilişkin ünlü yargıları vereme ait klişeler halinde cisimleşiyorlar ve yayılıyorlar.

Ölümün romantik yönden ele alınışı, insanların hastalıkları sayesinde tek ve ilginç oldukları iddiasını taşır. Byron aynaya bakıp «solgun görünüyorum» der; 'Veremden ölmek isterdim.' Ekim 1810'da Byron'u Atina'da ziyaret eden bir arkadaşı «Neden?» diye sorar. 'Çünkü bütün kadınlar «zavallı Byron ölüm döşeğinde ne de ilginç olmuş» diyeceklerdir'. Belki de romantiklerin duyarlığa verdikleri en büyük armağan, ne acımasızlığın estetiği ve sayrılığın güzelliği (ki bunu Mario Praz ünlü kitabında önermiştir) ve hatta ne de sınırsız bireysel özgürlük istemidir. Bu armağan, 'ilginç olanın' nihilist ve duyarlı bir tasavvurudur.

Hüzün, birisini ilginç kılar. Hüzün dolu olmak, soylu bir inceliğin ve duyarlılığın göstergesidir. Bu, güçsüz olmak anlamına gelir. Stendhal'in *Armance*'ında, Octave'ın endişe içindeki annesi, oğlunun veremden muzdarip olmadığı ve 'onun konumundaki aynı kuşaktan genç insanlara musallat olan ve memnunsuzluktan doğan bir tür melankoliye' tutulmuş olduğu konusunda hekim tarafından ikna edilir. Verem ve hüzün anlamdaş sözcükler olmuştur. Kendisi de veremli olan İsviçreli yazar Henri Amiel 1852'de *gizli güncesine* şunları yazmış:

«Gökyüzü gri renklere bürünmüş, belli belirsiz gri tonların, gölgelerin hakim olduğu sisli bir akıntı uzaktaki dağlardan kopup geliyor; doğa umutsuzluk içinde, her tarafa düşen yapraklar, onulmaz dertlerin gözyaşlarıyla geçen bir gençliğin yitik yanılsamaları... Bu evrensel veremin ortasında başına buyruk kara çamlar yeşil birer kubbe gibi.»

Böylesi bir hüznü duyumsamak veya bunun içine örtük bir biçimde veremi dahil etmek için elbette duyarlı bir kişi olmak gerekir. Verem söylencesi, es-

ki melankoli imgesinin uzun rotası üzerinde sondan bir önceki basamağı oluşturur. Melankoli —kara safra— humoral kuramın** söz ettiği dört vücut sıvısı arasında yer alır ve bu kurama göre melankoli hastalığı sanatçılarda görülür. Melankolik karakter —veya veremli kişi— üstün ve ayrıcalıklı birisidir: Duyarlı, yaratıcı, seçkin ve özel bir varlık. Keats ve Shelley bu korkunç hastalıktan çok çekmiştir. Ancak Shelley, Keats'i şöyle avutur: 'Verem, özellikle, senin yazdığın gibi iyi dizeler yazan insanları seven bir hastalık...' Verem ve yaratıcılığı birbirine bağlayan klişeler öylesine ciddiye alınmıştır ki ondokuzuncu yüzyılın sonlarında bir sanat eleştirmeni, veremin ortadan kalkmasının, edebiyat ve güzel sanatlarda o zamanlar başgösteren çöküşten sorumlu tutulabileceğini öne sürebilmiştir.

Verem söylencesinin bir yaratıcılık ölçütü olmaktan başka işlevleri de vardı. Sanatçı olunsun ya da olunmasın verem, bohem bir yaşantı tarzı için önemli bir modeldi. Veremli kişi, yaşadığı yerle bağlarını koparmış biriydi, sağlığına kavuşacağı yerin bitmez tükenmez arayışı içindeydi. Ondokuzuncu yüzyılın başından beri verem yeni bir sürgün nedeni olmuştu. Veremli hasta genellikle seyahat etmekle geçen bir ömür sürerdi. (O zamana dek ne geziler, ne de bir sanatoryumda yalıtılma verem tedavisinin kapsamında değildi.) Verem hastalarına iyi geldiğine inanılan belirli yöreler vardı: Ondokuzuncu yüzyılın başında İtalya, sonraları Akdeniz veya Güney Pasifik Adaları; yirminci yüzyılda ise dağlar ve çöller-her biri kendine özgü romantikliği olan yörelerdi bunlar. Keats'e doktorları Roma'ya taşınmasını tavsiye etmişlerdi; Chopin Batı Akdeniz Adaları'na yerleşmiş, Robert

---

(**) Humoral kurama ilişkin açıklama için ikinci bölümdeki dipnota bakınız. (Ç.N.)

Louis Stevenson bir Pasifik sürgünü olmayı seçmişti; D. H. Lawrence yeryüzünün yarısını dolaşmıştı.[2] Romantikler hastalık durumunu avarelik için bir kaçamak ve sanata adanmış bir yaşam uğruna burjuva yükümlülüklerinden kurtuluş yolu olarak görmekteydiler. Bu kararın sorumluluğunu üstlenmeksizin dünyadan elini eteğini çekmenin bir yolu-*Büyülü Dağ*'ın öyküsüdür. Genç Hans Castrop, okulunu bitirip Hamburg gemi inşa firmasındaki işine başlamadan önce Davos'ta sanatoryumda bulunan veremli kuzenini üç haftalığına ziyaret eder. Hans sanatoryumdan ayrılmadan önce doktora muayene olur ve akciğerinde bir leke saptanır. Hans sonraki yedi yılı bu sanatoryumda geçirir.

Böylece potansiyel olarak yıkıcı birçok özlemi güçlendiren ve onlara kültürel kutsallık kazandıran verem söylencesi iki yüzyıl boyunca insan deneyimi

---

(2) 'Garip bir ironi nedeniyle' diye yazıyor Stevenson, 'sağlığımız bizi terkettiğinde yollandığımız yerlerin çoğunlukla eşsiz bir güzelliği var... (ve) ben şunu söylemeye cesaret ediyorum ki hasta insan sürgün hükmünü aldığında, çoğunlukla o kadar avuntusuz değildir, hastalığını yaşamının en talihsiz olayı olarak görmemeye eğilimlidir.' Ne var ki Stevenson'un daha sonra tasvir ettiği üzere böylesi bir zorunlu sürgünün gerçek deneyimi bu kadar hoş değildir. Verem hastası hoş yazgısının tadına varamaz: 'Dünya onun için büyüsünü yitirmiştir.'

Katherine Mansfield yazmış: 'Ömrümün yarısını yabancı otellere girmekle geçirdim. Yabancı kapı, yabancının ardından kapanır, ve sonra odama çıkar, çarşafların arasına süzülürüm. Ardından gölgeler köşelerinden çıkıp gelir... Yan odadaki adam benimle aynı dertten muzdariptir. Gece boyunca onun nasıl bir tarafından öbürüne döndüğünü duyarım. Ve sonra öksürür. Ve küçük bir aradan sonra ben öksürürüm. Ve o yeniden öksürür. Bu bir süre devam edip gider. Nihayet bizim alaca karanlıkta uzak çiftliklerden öterek birbirini çağıran iki horoz olduğumuz hissine kapılırım.»

ve gelişen tıp bilgisine karşı dayandı. Son yüzyılın ikinci yarısında hastalığın romantik kültüne karşı belirli bir tepki oluştuysa da verem romantik sıfatlarının büyük bir bölümünü korudu —üstün bir karakter yapısı, şık bir gariplik olarak— yüzyılın sonuna dek yaşamın ve hatta bizim yaşamımızın bir parçası oldu. O'Neill'in *A Long Days Journey into Night* adlı eserinde verem henüz daha duyarlı genç sanatçının hastalığıdır. Kafka'nın mektupları ve onun öldüğü yıl yayınlanan *Büyülü Dağ* veremin anlamına ilişkin kurguların bir özeti niteliğindedir. *Büyülü Dağ*'daki ironinin esası, akıllı uslu bir burjuvanın (Hans Castorp'un) vereme, yani sanatçı hastalığına yakalanmış olmasıdır-çünkü Mann'ın romanı verem söylencesine yönelik bilinçli bir yorumdur. Ancak bu roman yine de söylenceyi yansıtır: Burjuva, hastalığı sayesinde gerçekten ince bir ruh kazanmıştır. Veremden ölmek daima gizemli ve (çoğunlukla) yüce bir olaydır ve pratikte Batı Avrupa ve Kuzey Amerika'da artık kimse veremden ölmeyinceye dek öyle kalmıştır. Hastalığın sıklığı 1900'den sonra hijyen koşullarının düzeltilmesinden ötürü hızlı bir azalma göstermesine karşın hastalar arasındaki ölüm oranı henüz oldukça yüksekti; söylecenin gücü, ancak sonunda uygun bir tedavi yöntemi geliştirilmesiyle, yani Streptomisin'in (1944) ve İsoniazid'in (1952) bulunmasıyla yokedilebildi.

Bu kadar korkunç bir hastalığın gerçekliğinin nasıl olup da böylesi akıl almaz bir biçimde dönüştürülebildiğini anlamak yine de kolay değildir. Hastalığın gerçek görünümünden nasıl bu denli saptığını anlamak için çağımıza özgü benzeri bir deformasyon sürecine göz atmak bize yardımcı olacaktır. Söz konusu süreç, kişinin kendisiyle ilgili romantik eğilimlerini kendince ifade etme zorunluluğunun baskısı altında işlemektedir. Kuşkusuz bahsettiğimiz deformasyonun nesnesi kanser değildir. Kanseri (ondokuzuncu

yüzyılda veremin üştlendiği kimi metaforik işlevleri yüklenmiş olsa bile) böylesi bir pırıltı ile bezemeyi kimse beceremiştir. Yirminci yüzyılda yüksek bir duyarlığın göstergesi, 'tinsel' eğilimlerin ve 'eleştirel' hoşnutsuzluğun aracı olan tedirgin edici ve korkutucu hastalık, deliliktir.

Verem ve delilikle bağlantılı fantezilerin birçok koşutluğu vardır. Her iki hastalıkta da bir 'kapatılma' söz konusudur. Hastalar bir 'sanatoryum'a yollanır (sanatoryum, akciğer hastalıkları kliniği için kullanılan sözcük olmanın yanında, akıl hastanesi yerine kullanılan yaygın bir «hüsnütabir»dir). Bu kuruma girmesinden itibaren hasta, özel kuralları olan yeni bir dünyaya adım atmış olur. Verem gibi, delilik de bir tür sürgündür. Psişik yolculuk metaforu, veremle ilgili romantik yolculuk imgesinin genişletilmesidir. Hasta, iyileştirilmek üzere günlük rutinden dışarı çekilmelidir. İster ilaçlarla, ister bir psikoz sonucu ortaya çıksın, uç nitelikte bir ruhsal deneyim için en yaygın metaforun-olumlu gözle bakıldığında-bir yolculuk olması raslantı değildir.

Yirminci yüzyılda, bir zamanlar vereme iliştirilmiş metaforlar yığını çözülmeye, parçalanmaya başladı ve iki hastalık çevresinde toplandı. Veremin kimi karakteristik nitelikleri deliliğin alanına girdi: Akıl hastasının tablosu, kaba günlük yaşamın korkularını taşıyamayacak denli duyarlı olan, bir duygu durumunun doruk noktasından diğerine gidip gelen hummalı, huzursuz bir yaratığın görüntüsüdür. Veremin diğer özellikleri, romantikleşmeye elverişli olmayan acılar, kansere yüklendi. Kendi aşkınlığımıza ilişkin yüzyılımıza özgü söylencenin hali hazırdaki aracı verem değil deliliktir. Romantik görüş, hastalığın bilinci bilediği, keskinleştirdiği iddiasındadır. Bu hastalık vaktiyle veremdi; şimdi ise bilinci şimşekli bir aydınlığa boğan hastalık, deliliktir. Deliliğin romantikleştirilmesi, tutkulu denen insanların usdışı veya uygar-

lıktan yoksun (kendiliğinden) davranışlarının (feveranlarının) çağdaş saygınlığına en hiddetli biçimiyle yansımıştır. Bu fevri durumun bastırılmasının eskiden vereme yol açtığı düşünülmekteydi, şimdiyse aynı bastırmanın kansere yol açtığı ileri sürülmektedir.

5

Venedik'te Ölüm'de tutku, Gustav von Aschenbach'ın kişiliğine özgü herşeyi silip süpürmüştür-aklını, müşkülpesentliğini, gururunu yok etmiştir onun. Ve sonunda onu hastalığa indirgemiştir. Öykünün sonunda Aschenbach artık sadece bir kolera kurbanıdır, ve son alçalışı da Venedik'te salgın olan bu hastalığa yenilmektir. *Büyülü Dağ*'da Hans Castorp'a verem tanısı konulduğunda, bu onun için bir değerlenme, kıymet kazanma olmuştur. Hastalığı sayesinde Hans artık tekleşmiş, daha zeki bir kişidir. İlk kurguda hastalık, (Kolera) gizli aşkın cezası, diğerinde ise (Verem) bu aşkın anlatımı, dışa vurumudur. Kolera, çok katmanlı bir ben'i basitleştiren, onu topyekun hasta bir ortama indirgeyen, bir tür alınyazısıdır. Buna karşın insanı bireyselleştiren, onu içinde bulunduğu çevréden ayırdeden, bir rölyefmişcesine öne çıkartan hastalık veremdir.

Veremi bir zamanlar böylesine 'ilginç' — veya genel ifadesiyle, romantik - yapan şey, aynı zamanda onu bir lanet ve özel bir dehşet kaynağı durumuna sokmaktadır. Geçmişte büyük salgın hastalıklar (veba, tifüs, kolera) etkileri altına aldıkları topluluğun her bireyine bulaşabilir, hatta bütün topluluğu sarabilirlerdi. Buna karşın verem kişiyi toplumdan yalıtır, seçer. Bir topluluk içinde ne denli yaygın olursa olsun verem —tıpkı bugün kanserin olduğu gibi— daima bireylerin gizemli hastalığı olagelmiştir, o, bi-

reye isabet eden ve kurbanlarını ardı ardına seçen öldürücü bir ok gibidir.

Koleradan ölüm vakalarında yapıldığı gibi, veremden ölenlerin de giysilerinin ve geride bıraktıkları diğer eşyanın yakılması olağandı. Keats'in yol arkadaşı Joseph Severn 6 Mart 1821'de Keats'in Piazza di Spagna'daki odasında ölümünden iki hafta sonra şunları yazıyor: 'Şu kaba İtalyanlar işlerini bitirmek üzereler. Odadaki bütün mobilyaları yaktılar ve şimdi duvarları kazıyorlar, yeni doğramalar, yeni kapılar takıyorlar, hatta odanın tabanını bile değiştiriyorlar.' Verem yalnızca kolera gibi bulaşıcı bir hastalık olması yüzünden korku uyandırmıyordu; ayrıca görünüşte iradeye bağlı, bulaşıcı olmayan bir 'leke'ydi. Ve insanlar veremin kalıtsal bir hastalık olduğuna inanıyorlardı (Keats, Bronte'ler, Emerson, Thoreau ve Trollope'un ailelerinde vereme sık raslanmaktaydı). Veremin ayrıca yakaladığı kişiye farklı bir özellik kattığına inanılırdı. Benzeri biçimde, kansere yakalanmaya eğilimli bireylerden oluşan ailelerin varlığı ve kanserde olası bir kalıtsal faktörün söz konusu olduğuna ilişkin anlayış, kanserin aynı zamanda bireye özgü bir ceza sayılmasının yanında, kabul görebilmektedir. Kolera veya tifüse yakalanan hiç kimse 'Niçin ben?' diye sormamaktadır. Ancak kansere tutulduğunu öğrenenlerin çoğu 'Niçin ben?' sorusunu ('bu bir haksızlık' anlamında) yöneltmektedir.

Her ne kadar veremin yoksulluğa ve sağlıksız yaşam koşullarına bağlı olduğu söylenirse de bu hastalığa yakalanmak için içsel bir yatkınlığın gerekli olduğuna inanılır. Doktorlar ve tıpla ilgilenenler geçen yüzyılda vereme eğilimli bir kişilik yapısı üzerinde durmaktaydı; tıpkı günümüzde kansere eğilimli kişilik yapısı inancının yalnızca halkın batıl inançları katında sınırlı kalmayıp ileri tıp düşüncesi nezdinde geçerlik kazanması gibi. Kansere eğilimli kişilik yapısının modern hayaleti, duygu yoksunu, bastırıl-

mış ve engellenmiş bir kişilikti. Buna karşın ondokuzuncu yüzyıl imgelemlerini kendine çeken vereme yatkın kişiliğin tekinsiz hayaleti ise iki farklı fanteziden oluşan bir alaşımdı: Hem tutkulu, hem de bastırılmış bir kişilikti.

Ondokuzuncu yüzyıl hastalıkları arasında adı çıkmış başka bir musibet olan frengi, en azından gizemli değildi. Frengiye yakalanmak, tahmin edilmesi mümkün olan bir olaydı; hastalığı taşıyan biriyle cinsel ilişki kurmanın bir sonucuydu. Frengiye bağlanan cinsel fesadın cürümle yüklü fantezileri arasında bu hastalığa yakalanmaya özellikle yatkın bir kişilik tipine yer yoktur (bir zamanlar verem, şimdilerde ise kanser için düşünülen). Frengili kişilik tipi, bu hastalığa yakalanmış kişinin kendisidir (Ibsen'in *Hayaletler*'indeki Oswald, *Doktor Faustus*'taki Adrian Leverkühn); yoksa bu hastalığa özellikle yakalanabilecek belirli bir kişilik tipi mevcut değildir. Yüklendiği ceza rolüyle frengi, (yasak cinsellik ve fuhuş üstüne) ahlaki bir yargıyı içermektedir, ama psikolojik bir yargı değildir bu. Vaktiyle pek gizemli olan verem —günümüzde kanserin olduğu gibi— hasta hakkında gerek ahlaki gerek psikolojik daha derinlikli yargılar öne sürdü.

Eski Dünya'nın spekülasyonları hastalığın çoğunlukla tanrısal gazabın bir aracı haline getirmiştir. Verilen ceza hükmü ya bir topluluğu kapsar (*Iliada*'nın birinci kitabında Agamennon'un Khryseis'in kızını kirletmesi nedeniyle, Apollon ceza olarak Akha'ların üzerine vebayı yollar; Oedipus'ta ise veba, kralcı günahkarların lekeli yaşamları yüzünden Thebai'nin başına musallat olmuştur) ya da hüküm tek bir kişiye yöneliktir (Philoktet'in ayağındaki pis kokan yara). Çevresinde modern fantezilerin toplandığı hastalıklar —verem, kanser— kişinin kendine yönelttiği bir ceza, öze karşı bir ihanet olarak görülür.

Ruh bedene ihanet eder. Kafka Eylül 1917'de Max Brod'a yazdığı bir mektupta veremînden şöyle sözeder: 'Bazen beynim ve akciğerlerim arasında, bilgim dışında bir anlaşma olduğu sanısına kapılıyorum' diyor. Veya beden duygulara ihanet eder; Thomas Mann'ın *Siyah Kuğu* adlı öyküsünde yaşlı kadın genç bir erkeğe karşı duyduğu umutsuz aşk sayesinde aybaşı kanamalarının yeniden başladığını düşünmektedir. Oysa gerçekte kadının kanamaları şifa bulmayan bir kanserin belirtisidir. Bedenin ihanetinin kendine özgü içsel bir mantığı olduğu varsayılır. Wilhelm Reich, Freud'un 'konuşurken çok güzel olduğunu' anımsıyor ve devam ediyor, 'sonra kanser tam da oraya, ağzına isabet etti. Ve böylece kansere olan ilgim başlamış oldu! Bu ilgi, Reich'ın ölümcül bir hastalık ile onun alçalttığı karakter arasındaki bağlantıya ilişkin açıklamasını ileri sürmesine neden oldu.

Modern öncesi dönemdeki hastalık anlayışında kişilik yapısının rolü, hastalığın başgöstermesi sonrası kişinin davranışıyla sınırlıydı. Bütün uç durumlar gibi, korkulan hastalıklar da insanın en kötü ve en iyi yanlarını ortaya çıkarırlar. Buna karşın salgınlara ilişkin standart açıklamalar, hastalığın kişilik yapısı üzerine olan feci etkisine değinmektedir. Tarihçilerin hastalığın kötülüğe karşı bir ceza olduğuna ilişkin önyargıları ne denli zayıfsa, bu açıklamanın hastalığın yayılmasıyla açık bir biçimde ortaya çıkan ahlak çöküntüsünü vurgulama olasılığı o denli artmaktadır. Hastalık topluluğa yönelik bir yargı olarak düşünülmese de —retroaktif olarak—* ahlaki değerlerde ve davranışlarda amansız bir çöküşü başlattığından gerçekten böyle bir yargı haline geliyor. Thukydides, İ.Ö. 430 yılında Atina'da veba salgınının toplumsal düzeni nasıl altüst ettiğini ve başıbo-

* Geçmişte olan bir olayın (hastalığın) sonucu olarak ortaya çıkmak. (Ç.N.)

zukluğa neden olduğunu ('anlık zevkler onurun ve sağduyunun yerine geçmişti') ve hatta dili bozduğunu birbirine bağlayarak anlatır. Boccaccio'nun *Decameron*'unun 1348'deki büyük veba salgınını betimleyen ilk sayfalarının ana teması, Floransa'lıların bu zor dönemde birbirlerine karşı ne denli kötü davrandıklarıdır.

Salgın hastalıkların yol açtığı paniğin bağlılık ve sevgi üzerine kurulu birçok ilişkiyi zedelediğini bilmekteyiz. Buna karşın, yargıyı toplumdan ziyade bireye yükleyen modern hastalık tasavvurları, bu hastalıklara yakalanan birçok insanın öleceklerini öğrendiklerinde ne denli biçare kaldıkları konusunda aşırı bir vurdumduymazlık içindedir. Ölümcül hastalık, daima kişinin ahlaki karakterinin sınanması olarak görülmüştür. Ne var ki ondokuzuncu yüzyılda, hasta kişinin bu sınavdan kalmasına karşı büyük bir gönülsüzlük söz konusudur. Erdemli kişiler, yolun sonuna yaklaştıkça daha bir erdemli olmaktadırlar. Bu durum edebiyat ürünlerindeki verem ölümleri için standart başarı anlayışı sonucudur, ve hastalığın kaçınılmaz tinselleştirilmesi ile korkunçluğunun duygusallaştırılmasına eşlik eder. Veremle gelen ölüm kimi zaman Victor Hugo'nun *Sefiller*'indeki genç fahişe Fantine'in ölümü gibi düşmüş kişileri kurtaran bir ölümdür, ya da Selma Lagerlöf'ün *Ölüm Arabacısı*'ndaki kadın kahramanın ölümü gibi erdemlilerin kendilerini feda ettikleri bir ölümdür. Gerçek erdem timsalleri bile veremden ölüm söz konusu olduğunda yeni ahlaki doruklara tırmanırlar. *Tom Amcanın Kulübesi:* Ölümünden önceki günlerde Küçük Eva, babasını gerçek bir Hıristiyan gibi davranıp kölelerini azad etmesi için sıkıştırır. *The Wings of the Dove:* Milly Theale nişanlısının kendisiyle parası uğruna evlenmek istediğini öğrenince, bütün servetini vasiyetinde ona bırakır ve ölür. *Dombey ve Oğlu:* 'Kendisinin bile tam olarak çözemediği gizli bir

nedenden ötürü Paul, çevresindeki herşeye ve herkese ilgi göstermek için gittikçe artan bir istek duymaktaydı.'

Bu denli duyarlı olmayan karakterler için ise hastalık, onların sonunda doğru yolu bulmaları için bir fırsattı. Hastalığın getirdiği bedbahtlık en azından, ömürboyu sürmüş olan kendini aldatmaların ve kişilik bozukluklarının görülmesine yardımcı olabilirdi. İvan İlyiç'in bahtsızlığını örten yalanlar —eşi ve çocukları onun kanser olduğundan habersizdi— bütün ömrünün yalanını gözleri önüne sermişti; ölürken, ömründe ilk kez gerçekle karşılaşmaktaydı. Kurosawa'nın filmi *Ikiru*'da (1952) altmış yaşındaki devlet memuru ölümcül mide kanserine yakalandığını öğrendikten sonra işini bırakıp bir gecekondu mahallesinin davasını üstlenir ve ömür boyu hizmet verdiği bürokrasiye karşı savaş açar. Yalnızca bir yıllık ömrü kaldığından Watanabe sıradan yaşamına anlam katacak, yaşadığına değecek bir şeyler yapmak istemektedir.

6

İliada ve *Odyssea*'da hastalık doğaüstü bir ceza, kötü cinlere ait bir güç ve doğal nedenlerin bir sonucudur. Grekler için hastalık haksız yere başa gelen ya da müstahak olunan bir durumdur (hastalık, kişisel bir hatanın, kollektif bir suçun veya atalara karşı işlenen bir suçun sonucudur). Başka şeylerde olduğu gibi hastalıkta da ahlaki bir yön bulmak isteyen Hıristiyanlığın doğuşuyla birlikte giderek hastalık ile 'kurban' arasında içsel bir bağlantı oluşmuştur. Hastalığın bir ceza olarak düşünülüşü, belirli bir hastalığın uygun ve haklı bir ceza olabileceği fikrinin doğmasına yol açmıştır. Henryson'un *The Testament of Cresseid*'inde (Cresseid'nin Vasiyetnamesi) Cresseid'in cüzzamı ve Choderlos de Laclos'un *Les Liaisons dangereuses*'ünde (Tehlikeli İlişkiler) Madame de Merteuil'in çiçek hastalığı, güzel yalancının gerçek yüzünü gösterirler — bu, en istenilmemiş açığa vuruştur.

Ondokuzuncu yüzyılda, cezanın suçluya uyması gibi, hastalığın da hastanın kişilik yapısına uyduğu görüşü yerini, hastalığın kişilik yapısını ifade ettiği fikrine bırakmıştı. İrade hastalığa meydan okuyabilirdi. «İrade, kendisini örgütlenmiş bir vücut gibi gösterir» diye yazar Schopenhauer. Ne var ki iradenin kendisinin hasta olabileceğini yadsır. Bir hastalıktan şifa bulup ayağa kalkmak 'diktatörce gücüyle vücudun isyankar kuvvetlerini baskı altına alan' iradeye

bağlıdır. Bir kuşak önce, büyük bir hekim Bichat sağlığı 'organların suskunluğu', hastalığı ise onların 'başkaldırısı' biçiminde tanımlayarak benzeri bir yorum yapmıştır. Hastalık, beden yoluyla konuşandır; tinsel olanın dramatize edilmesi için kullanılan bir dildir: Bir tür kendini ifade tarzıdır. Groddeck hastalığı '...bir simge, içsel süreçlerin bir temsili, Id'in sahneye koyduğu bir drama...' olarak betimler.[1]

Modern öncesi, dengeli kişilik idealine göre ifade yeteneğinin sınırlı olduğu kabul edilir. Davranış, aşırılığa yönelik potansiyeliyle tanımlanır. Sözgelimi Kant, kanseri mecazi anlamında kullandığında, bu aşırı duygularla ilgili bir metafordur. Kant 1798'de *Anthropologie*'sinde şöyle yazmış: 'Tutkular, saf pratik us için zararlı birer kanserdir ve çoğunlukla iyileştirilemezler'. Buna, neredeyse kanser ile gebelik arasındaki eski metaforik bağlantıyı çağrıştırarak eklemiş: 'Tutkular ... birçok kötülüğe gebe olan şanssız duygu durumlarıdır.' Kant, tutkuları (yani taşkın duyguları) kanserle karşılaştırırken elbette hastalığın modern-öncesi anlamına ve tutkunun romantik dönem öncesi değerlendirilişine sadık kalıyordu. Hemen sonrasında, doludizgin duygusallık çok daha olumlu bir biçimde karşılanacaktı. 'Dünyada duygularını Emile'den daha az gizleyebilen kimse yoktur' demekteydi Rousseau — ve bu bir övgüydü.

Taşkın duygular olumlandıktan sonra, —bunların lekelenmesi uğruna— söz konusu duygularla korkunç bir hastalık arasında benzeşim kurulmadı. Bu-

---

(1) Kafka, Eylül 1917'de verem tanısı koyulduktan sonra güncesine şunları yazıyor: '...akciğerlerinizdeki enfeksiyon yalnızca bir simge,' 'iltihaplanışına F(elice) denen (duygusal) bir yaranın' simgesi... Max Brod'a şunları yazıyor: 'hastalık benim yerime konuşuyor, çünkü ben böyle istedim'; ve Felice'ye yazıyor: 'Aslında ben bu hastalığın verem olduğuna inanmıyorum, en azından ilksel olarak; o benim genel iflasım.'

nun yerine hastalık taşkın duyguların aracı olarak görüldü. Verem, bireyin isteksizliğine karşın, onun saklamak istediği şiddetli arzuları açığa vuran hastalıktı. Karşıtlık artık, ölçülü duygular ile taşkın duygular arasında değil, gizli tutkularla açığa çıkarılanlar arasındaydı. Hastalık, hastanın muhtemelen bilincinde olmadığı istekleri ortaya çıkarmaktaydı. Hastalıklar —ve hastalar— çözülecek bir şifre oldular. Ve bu gizli tutkular artık bir hastalık kaynağıymış gibi ele alınır oldu. Blake, cüretkar Cehennem Özdeyişlerinden birinde 'Her kim arzular ama eyleyemezse vebaya tutulur' diye yazmaktaydı.

Erken dönem Romantikleri başkalarından daha yoğun bir biçimde arzulayarak, ve arzulamayı arzulayarak üstünlüğü aradılar. Yaşam ideallerini ve kusursuz kendiliğindenliği gerçekleştirme konusundaki yeteneksizliğin, bir insanı verem için ideal bir aday durumuna getirdiği düşünülmekteydi. Günümüzün romantikleriyse bunun tersi bir ilkeden yola çıkarlar — şiddetli arzuları duyanların başkaları olduğu ve kişinin kendisinin (öykülerin tipik olarak birinci şahısta yazılmasından görüleceği gibi) arzuyu pek az bildiği veya hiç tanımadığı ilkesi. Ondokuzuncu yüzyıl Rus romanlarında, duygu yoksunu modern romantik benliğin, habercileri vardır (Lermontov'un *Çağımızın Kahramanı*'ndaki Petschorin, *Ecinniler*'deki Stavrogin gibi); ancak bunlar henüz huzursuz, küskün, mazoşist, kendi duygusuzluğundan acı çeken kahramanlardır. (Hatta bunların sıkıntılı, kendi kendini yiyen torunları olan, Sartre'ın *Bulantı*'sındaki Roquentin ve Camus'nun *Yabancı*'sındaki Meursault, kendi hissetme acizlikleri karşısında şaşkınlığa düşmüş gibidirler). Çağdaş Amerikan öykü yazınında egemen olan edilgin, yapmacık tavırlı anti kahraman, düzenli rutinlerin ya da duygusuz bir zevk düşkünlüğünün yaratısıdır; öz-yıkıcı değil, sağgörülüdür, karamsar, atılgan, zalim değildir yalnızca parçalan-

mıştır. Çağdaş söylenceye göre ideal bir kanser adayıdır.

Hastalığı, nesnel ahlaki kişilik yapısına uygun bir ceza olarak görmekten vazgeçiş ve onu öz varlığın bir anlatımı olarak kabul ediş, daha az ahlaksal olduğu izlenimini verebilir. Ancak, bu bakış açısı da, en az öteki kadar, hatta daha ahlaksal ve cezalandırıcıdır. Modern hastalıklarda (bir zamanlar verem, şimdi kanser) hastalığın karakteri ifade ettiğine ilişkin romantik düşünce, değişmez bir biçimde karakterin —kendisini ifade etmemesinin— hastalığa neden olduğu iddiasına vardırılmaktadır. Tutku içe dönmekte, ve en içsel hücresel süreçleri bozmakta, tahrip etmektedir.

'Hasta insan hastalıklarını kendi yaratır' diye yazıyor Groddeck, ' kişi kendi hastalığının nedenidir, başkaca bir neden aramaya gerek yoktur.' Groddeck'in 'dış nedenler' listesinin başında 'basiller' yer alıyor, ve liste şöyle devam ediyor: 'Üşütme, fazla yemek, fazla içmek, kazalar, çalışma ve daha ne varsa'. Groddeck hekimlerin 'hastalıktan korunma önlemleri, dezenfeksiyon ve benzerleriyle' dış nedenlerin üstüne hevesle gittiklerini, gerçek ve içsel nedenleri aramadıklarını çünkü olaya 'içten bakmanın hoşlarına gitmediğini' ileri sürüyor. Karl A. Menninger'in yeni formülasyonu ile söylendiğinde: 'Hastalık, kısmen dünyanın kurbana yaptığı bir şeydir, ama esas olarak, kurbanın dünyasına ve kendine yaptığıdır...' Böylesine akıl almaz ve tehlikeli görüşler, hastalığın yükünün hastanın omuzlarına yüklenmesine, hastanın akılcı ve tıbbi bir tedavinin önemini anlama yeteneğinin azalmasına ve hatta örtük bir biçimde hastanın böyle bir tedaviden uzaklaşmasına yol açmaktadır. Bu görüşler doğrultusunda, iyileşme, ilkesel olarak hastanın çok yoğun bir biçimde denenmiş veya azaltılmış kendini sevme yeteneğine bağlıdır. 1923'te ölümünden

bir yıl önce, Katherine Mansfield *Günce*'sinde şunları yazıyor:

'Berbat bir gün... korkunç ağrılar ve halsizlik. Hiçbir şey yapacak durumda değildim. Halsizliğim yalnızca fiziksel değildi. İyileşmek için önce *kendi benliğimi iyileştirmeliyim.* Bunu tek başıma ve bir an önce yapmalıyım. İyileşememenin kökeninde bu var. Bilincim *denetim altında* değil.'

Katherine Mansfield, yalnızca onu hasta yapanın 'benliği' olduğuna inanmakla kalmıyor, 'benliğini' iyileştirmekle akciğerlerindeki umutsuz ve ilerlemiş hastalıktan kurtulma şansı olduğuna da inanıyordu.[1]

Hem verem söylencesi, hem de günümüzde geçerli olan kanser söylencesi kişinin hastalığından bizzat sorumlu olduğunu öne sürer. Ama kanser imgesi çok daha cezalandırıcı bir niteliktedir. Kişilik ve hastalık hakkındaki yargılamalarda romantik değerlerin kullanılması sözkonusu olduğunda, aşırı tutkudan kaynaklanan bir hastalık olgusu yüzeysel bir parıltıyla kuşatılır. Buna karşın duyguların bastırılmasından kaynaklandığı düşünülen bir hastalığa — Groddeck, Reich ve onlardan etkilenen yazarlarca propagandası yapılan görüşlerden yankılanan bir ayıp olarak — daha ziyade utanç uygun görülmüştür. Kanserin, kendini ifade yeteneğinden yoksunluk sonucunda ortaya çıktığı görüşü kanserli hastaları mahkum etmektedir: Bu, acımanın yanı sıra küçük görmeyi de beraberinde getirmektedir. Otuzlu yıllarda yazılmış Auden'in şiirindeki Miss Gee «sevgililer önünden geçerken» «başını öte yana çevirmektedir». Ve sonra:

(1) «Katherine Mansfield», diyor John Middleton Murry, «bedensel hastalığının, ruhsal durumuna bağlı olduğu vehmi içindeydi. Bu kuruntuya düştüğü andan itibaren zihni 'ruhunu' iyileştirecek bir yol bulmanın çabasıyla meşguldü, ve ne yazık ki sonunda tedavisini bırakarak fiziksel hastalığı bir raslantıymışcasına, ve hatta sonraları böyle bir hastalığı hiç yokmuşcasına, yaşamaya başladı.

Miss Gee kilisede yan sıralarda otururdu,
Ve dua ederdi diz çöküp;
'Bana günah işletme Tanrım
İyi bir kız olmama izin ver, yalvarırım.'

Günler ve geceler çevresinde dolandı,
Bir gemi enkazını saran dalgalar gibi;
Atlayıp bisikletine bir gün, doktora gitti
Giysileri boğazına kadar düğmeli.

Doktora gitti Miss Gee,
Ve çaldı kapının zilini;
'Ah doktor bir sızı var içimde,
Ve hiç iyi hissetmiyorum kendimi.'

Doktor Thomas muayene etti onu,
Ve yine muayene etti;
Sonra lavaboya doğru giderken,
'Neden daha önce gelmedin?' dedi.

Doktor Thomas yemeğe oturdu,
Karısı hizmetçiyi çağırırken,
Doktor ekmeğini koparıyordu;
'Kanser garip bir şey' dedi.

'Nedenini kimse bilmez,
Kimileri bildiğini söyler;
Saklanmış bir katil gibidir
Sana saldırmayı bekler.

Çocuksuz kadınları ele geçirir,
Ve emekli erkekleri;
Sanki bir kurtuluş yoluymuşçasına
Yaratıcı ateşi sönenler için.'...

(*) Miss Gee sat down in the side-aisle,
She knelt down on her knees;
'Lead me not into temptation
But make me a good girl, please.'

The days and nights went by her
Like waves round a Cornish wreck;
She bicycled down to the doctor
With her clothes buttoned op to her neck.

She bicycled down to the doctor,
And rang the surgery bell;
'O, doctor, I've pain inside me,
And I don't feel very well.'

Doctor Thomas looked her over,
And then he looked some more;
Walked over to his wash-basin,
Said, 'Why didn't you come before?'

Doctor Thomas sat over his dinner,
Though his wife was waiting to ring,
Rolling his bdead into pellets;
Said, 'Cancer's a funny thing.

'Nobody knows what the cause is,
Though some pretend they do;
It's like some hidden assassin
Waiting to strike at you.

'Childless women get it,
And men when they retire;
It's as if there had to be some outlet
For their foiled creative fire.'...

Verem hastası uyumsuz bir kişilik veya toplum dışı bir insan olabilir; kanserli hastanın kişiliği daha yalındır ve kanser kolaylıkla başarısız bir yaşamın sonucu olarak kabul görür. Napolyon, Ulysses S. Grant, Robert A. Taft ve Hubert Humphrey'in kanser hastalığına yakalanmış olması, kanserin politik başarısızlığa ve hırsların karşılıksız çıkmasına bir tepki olduğunun kanıtıdır. Ve bu denli kolay başarısız sayılamayacak kişilerin kanserden ölümleri —Freud ve Wittgenstein gibi— ömür boyu içgüdülerden feragat etmenin korkunç cezası olarak kabul edilir. (Rimbaud'nun kanserden öldüğünü pek az kişi anımsar.) Buna karşılık, Keats, Poe, Çehov, Simone Weil, Emily Bronte ve Jean Vigo'yu öldüren hastalık bir başarısızlık hükmü olduğu kadar bir yüceltmedir de.

7

Belki de romantik olmayan depresyon, melankoliye özgü romantik nosyonun yerine geçtiği için, veremin tersine, kanser genelde romantik kişilik yapısına pek uygun düşmeyen bir hastalık olarak kabul edilir. 'Kesik kesik ortaya çıkan bir melankoli ifadesi' diye yazmış Poe 'hiçbir zaman güzelliğin yetkinliğinden ayrılamaz.' Depresyon, melankoliden çekiciliği —canlılığı, hastalık nöbetleri— çıkarıldıktan sonra geriye kalan şeydir.

Kanserin duygusal nedenlerine ilişkin kuramı desteklemek için sürekli dallanıp budaklanan bir edebiyat ve araştırma söz konusudur: Bir hafta geçmez ki kanser ve acı veren duygular arasındaki bilimsel bağlantıyı gösteren yeni bir yazı kamuoyunu bilgilendirmesin. Araştırmalar yayımlanır durur— bunların hemen hepsi aynı şeyleri yineler— sözgelimi yüzlerce kanser hastasından üçte ikisi ya da beşte üçü, bunalımlı, yaşamdan zevk almayan kişiler olduklarını ve ailelerini, sevgililerini, eşlerini veya yakın dostlarını (ölüm, reddediş ya da ayrılma nedeniyle) yitirdiklerini kabul etmişlerdir. Oysa kansere yakalanmamış daha yüzlerce insanın benzeri üzücü duygulara ve geçmiş travmalara yabancı olmadığı da ortadadır: Buna insanlık hali denmektedir. Ve kanser olgularına ilişkin öyküler özellikle umutsuz bir dilde aktarılmaktadır. Bu umutsuz dil, hoşnutsuzluk, yalıtılmış benliğe ve onun hiçbir zaman tam bir doyum ve mutluluk

getirmeyen 'ilişkilerine' yönelik takıntı düzeyinde bir ilgiyle yüklüdür, ve bunun için de açık bir biçimde tüketim kültürümüzün damgasını taşımaktadır. Bu dil birçok Amerikalının günümüzde kendi hakkında kullandığı dildir.[1]

Geçtiğimiz yüzyılda kimi doktorlar tarafından yürütülen araştırmalar, kanser ve o döneme ait yakınmalar arasında yüksek bir korelasyon olduğunu or-

---

(1) John Hopkins Üniversitesi Tıp Okulu'ndan Dr. Caroline Bedell Thomas'ın kısa süre önce kaleme aldığı bir gazete makalesi ('Kişiliğiniz Sizi Öldürebilir mi?') aşağıda özetlenmiştir: «Kısaca söylemek gerekirse, kanser kurbanları düşük vitesli insanlardır, nadiren duygu patlamaları gösterirler. Çocukluk yıllarından beri anne-babalarından ayrı kalma duygusunu taşırlar.» Doğu Pennsylvania Psikiatri Enstitüsü'nden Dr. Claus ve Dr. Marjorie Bahnson «düşmanlığını yadsıyan, depresif ve çocukluğunu duygusal bir ilgisizlik içinde geçirmiş» ve «çevresiyle sıkı bağlar kurmakta güçlük çeken kişiliğe bir örnek» tanımlamışlardır. Texas, Fort Worth'ten radyolog Dr. O. Cari Simonton hastalarını hem ışınla hem de psikoterapötik yöntemlerle tedavi etmektedir. Simonton kansere yatkın kişiliği «kendine acımaya kuvvetle eğilimli, çevresiyle anlamlı ilişkiler kurma ve sürdürme konusunda dikkati çekecek ölçüde yeteneksiz» bir kişilik olarak tanımlar. New York'lu ruhbilimci ve psikoterapist Lawrence Le Shan (**You can Fight for Your Life: Emotional Factors in the Causation of Cancer** (1977)) «kanser hastalarının çoğunluğunda genel bir kişilik yapısı bulunduğunu» ve kanser hastalarının «kanserin gelişiminden önceki dönemlere dayanan» ortak bir dünyaya bakış açılarının olduğunu ileri sürmektedir. Le Shan «kanserlileri belirleyen temel duygu yapısını» üç bölüme ayırır: «Yalnızlık duygularıyla öne çıkan bir çocukluk veya gençlik», olgunluk çağında elde edilen «anlamlı ilişkilerin» yitimi ve bunu izleyen «yaşamın artık anlamını yitirdiği inancı». «Kanser hastası», diyor Le Shan, «istisnasız olarak kendini, yeteneklerini ve olanaklarını hiçe sayar». Kanser hastaları «duygusuz ve benlikten yoksundur».

taya koymuştur. Günümüzde Amerikalı kanser hastalarının istisnasız olarak hepsinin, çocukluktan beri yalıtılma ve yalnızlık duygularından yakınmalarına karşın, Viktorya Dönemi'nin kanser hastaları tümüyle meslek, aile yükümlülükleri ve yoksunluklarla dolu kalabalık bir yaşam tanımlıyorlardı. Bu hastalar ne yaşamlarından memnun olmadıklarını ifade ediyorlar ne de bu yaşamın doyumlarının niteliği ve ona karşı duyulan 'anlamlı bir bağlılık' konusunda fikir yürütüyorlardı. Doktorlar kanserin nedenleri ya da hastalığı hazırlayan etkenler arasında dert ve tasaları (bu duygular en çok işadamları ve çok çocuklu büyük ailelerin anneleri arasında had safhadaydı), yoğun ekonomik sorunları, şansın ani yüz çevirişlerini ve aşırı çalışmayı sıralamaktaydılar- ya da hastaların başarılı birer yazar veya politikacı olmaları durumunda bu nedenler ve hastalığı hazırlayan etkenler arasında dert, hiddet, aşırı entellektüel çaba, hırs ve toplumsal yaşamın baskısıyla artan bir huzursuzluk yer almaktaydı.[1]

---

(1) «Sürekli aşırı sorun ve yorucu çalışma» Herbert Snow'un **'Clinical Notes on Cancer'**inde (1883) bulunan kısa vaka takdimlerinin çoğunluğunda rastlanan bir saptamadır. Londra kanser hastanesinde cerrah olan Snow'un karşılaştığı hastaların çoğunluğu yoksuldu. Tipik bir gözlemi şöyle: «Yüz kırk meme kanseri olgusundan 103'ü hastalıktan önce ruhsal bitkinlik, fazla çalışma veya başka bir kuvvetten düşürücü durumun varlığını ifade ediyor. 187 rahim kanserlisinden 91'i benzeri yaşam öyküleri anlatmakta». Daha iyi bir yaşam düzeyine sahip hastaları olan doktorlar ise başka gözlemler yapmaktadır. Alexandre Dumas'ya kanser tedavisi uygulayan doktor G. von Schmitt 1871'de yayınladığı kanserle ilgili kitabında «Zihin yorucu ve masabaşı işlerini ve koşturmaları, toplumsal yaşamın telaşlı ve endişeli dalgalanmalarını, hırstan ileri gelen sıkıntıları, sık sık hiddetlenmeyi ve şiddetli dert ve tasayı» hastalığın «başlıca nedenleri» olarak saymakta. Bu alıntı Samuel J. Kowal, M. D.'ın,

Ondokuzuncu yüzyılda, kanserin aşırı aktivite ve fazla yoğunlaşmanın sonucu olduğu varsayılıyordu. Kanser hastaları, dizginlenmesi gereken duygularla dolu insanlardı. Bir İngiliz doktoru kanserden korunmaları için hastalarına şunları telkin etmekteydi: 'Gücünüzü zorlamayın, yaşamın acıları ve haksızlıkları karşısında soğukkanlılığınızı yitirmeyin ve herşeyden önemlisi dert ve tasalara 'teslim olmayın'.' Bu türden stoacı öğütler şimdi yerini içini dökmekten ilkel çığlıklara dek uzanan bir kendini ifade etme tarzına bıraktı. Boston'lu bir hekim, 1885 yılında, 'iyi huylu meme tümörü olanların tümörün habisleşmesini önlemek için neşelerini yitirmemelerini' öğütlemekteydi. Günümüzde olsa bu öğüt, bir tür duygu parçalanmasına yol açmasından dolayı kanseri teşvik ediyor biçiminde yorumlanırdı.

Kanserin ruhbilimsel yönlerine ilişkin popüler yayınlar, sık sık Galen'den başlayarak eski otoritelerin 'melankolik kadınlarda' meme kanseri olasılığının 'sıcakkanlı (sanguinik) kadınlara' oranla daha yüksek olduğunu gözlemlediklerine değinirler. Ancak bu sözcüklerin anlamları değişmiştir. Galen (İ.S. 2. yy.) melankoliden karmaşık karakterolojik belirtileri olan bir fizyolojik durumu anlıyordu; bizim melankoliden anladığımız şey yalnızca bir ruh halidir. İngiliz cerrahı Sir Astley Cooper, 1845'te, 'dert ve kaygıların' meme kanserinin 'en yaygın nedenleri' arasında yer aldığını söylüyordu. Fakat ondokuzuncu yüzyılın gözlemleri, yirminci yüzyılın sonundaki nosyonları desteklemekten ziyade karşısında yer alır. Ondokuzuncu yüzyılın kansere yatkın kişilik yapısı manik ya da manidepresif bir karakter tipini çağrıştırır; bu tip günümüzün kansere yatkın kişilik tipi olan terkedilmiş,

---

Review of Psychoanalysis; 42,3 (Temmuz 1955)'de çıkmış «Emotions as a Cause of Cancer: 18th and 19th Century Contributions» adlı yazısında mevcuttur.

kendinden nefret eden, duygusal olarak eylemsiz varlığın neredeyse tam karşıtıdır. Bildiğim kadarıyla kanserin tedavisinde polikemoterapi ve immunoterapinin etkinliğine inanmış hiçbir onkolog, kansere yatkın özgül bir kişilik yapısına ilişkin kurgulara katkıda bulunmamıştır. Sıkıntının bağışıklık eğilimini olumsuz yönde etkileyebildiğine (ve bazı koşullarda hastalığa karşı bağışıklığın etkisini azaltabileceğine) ilişkin varsayımın, duyguların hastalığa neden olduğu yolundaki anlayışla hiç bir ilgisi bulunmadığını ve bu varsayımın belli duyguların belli hastalıklara yol açacağı inancı için bir kanıt olamayacağını söylemek bile gereksiz.

Kansere yatkın modern kişilik tipine ilişkin yeni varsayı (conjecture) gerçek öncüsünü (antecedent) ve bütünleyicisini, benzer terimlerle ifade edilmiş olan aynı kuramın uzun süredir yürürlükte olduğu verem edebiyatında bulur. Gideon Harvey *Morbidus Anglicus*'unda (1672) 'Melankoli' ve 'safra'yı veremin (Harvey bunun yerine metaforik bir tarzda 'aşınma' (corrosion) sözcüğünü kullanmış) 'tek nedeni' olarak görüyor. Robert Koch'un tüberküloz basilini keşfini bildiren yazısından bir yıl önce, 1881'de tıp fakültelerinde okutulan standart bir ders kitabı, veremin nedenlerini şöyle sıralıyordu: Kalıtsal eğilim, elverişsiz iklim koşulları, kapalı yerlerde yaşamak, yetersiz havalandırma, ışık yetersizliği ve 'sıkıntı veren duygular.'[1] Bir sonraki baskıda bu listenin zorunlu olarak değiştirilmesine karşın bu tür görüşlerin inanılırlıklarını yitirmesi çok zaman aldı. Kafka 1920'de 'Benim ruhum hasta, akciğer hastalığı bu ruhsal bozukluğun yalnızca bir taşkınlığı' diye yazıyor Milena'ya. Duyguların hastalığa neden olduğuna ilişkin kuramın vereme uy-

(1) August Flint ve William H. Welch, **The Principles and Practice of Medicine** (5. Bası 1881); René ve Jean Dubos, The **White Plague** (1952)'den alıntı.

gulanması, bu yüzyılda da, nihayet hastalığın nasıl iyileştirileceği bulunana değin devam etti. Aynı kuramın günümüzde moda olan uygulanışı — yani kanserin duygusal geri çekilişe, kendine güven eksikliğine ve gelecekten umut kesmeye bağlanması — veremdeki uygulanışından hiç de daha makul olduğunu göstermez.

Vebanın kasıp kavurduğu onaltıncı yüzyıl sonu ve onyedinci yüzyıl İngilteresi'nde, tarihçi Keith Thomas'a göre 'mutlu insanların vebaya yakalanmayacağı' inanışı oldukça yaygındı. Mutlu bir ruh halinin hastalığı uzak tutacağı fantezisi, enfeksiyonun doğası ortaya çıkarılmadan önce herhalde bütün enfeksiyon hastalıkları bağlamında filizlenen bir düşünceydi. Ruhsal durumların hastalığa neden olduğu ve hastalıkların irade gücüyle iyileşebileceği kuramına bel bağlanması her zaman, bir hastalığın fiziksel doğasının ne denli anlaşılamadığının göstergesi olmuştur.

Üstelik, günümüzde özellikle ruhbilimsel açıklamaların tercih edilmesi yönünde modern bir eğilim söz konusudur. Her konuda olduğu gibi bu eğilim, hastalık bağlamında da kendini göstermektedir. Ruhbilimselleştirme, insanların hemen hemen hiç denetleyemediği deneyimlerin ve olayların (ağır hastalıklar gibi) üstünde bir denetim sağlamış gibi görünür. Ruhbilimsel anlayış bir hastalığın 'gerçekliğini' ortadan kaldırır. Bu gerçeklik açıklanmalıdır. (Bu açıklama, 'hastalığın gerçek anlamı şudur'; veya 'hastalık şunun simgesidir'; veya 'bu hastalık şöyle yorumlanmalıdır' biçiminde olmalıdır.) Ölüme ilişkin dinsel avuntuları olmayanlar ya da ölümü (veya başka şeyleri) doğal bir olgu olarak kabul edemeyenler için ölüm, tiksindirici bir gizem, nihai bir incinme ve denetlenemeyen bir şeydir. Ölüm yalnızca inkar edilebilir. Ruhbilimin sahip olduğu popülarite ve ikna gücünün büyük bölümü, onda örtük bir biçimde yüceltilmiş olan tinselcilik (spiritualism) dir: Madde

karşısında 'tinin' önceliğini olumlamanın laik ve görünüşte bilimsel bir yoludur bu. Hastalığın o kaçınılmaz maddi gerçekliği böylece ruhbilimsel olarak açıklanabilir. Artık ölümün kendisi bile, son çözümlemede ruhbilimsel bir görüngü olarak kabul edilebilir. Groddeck *'Id'in Kitabı*'nda veremden söz ederken şunları söylüyor: 'Ölmek isteyen ve yaşamı dayanılmaz bulan tek başına ölür.' Freud ve Jung'la başlayan ruhbilimsel düşüncenin azımsanamayacak bir parçasında ölüme karşı kazanılmış geçici bir zafer vaadi örtük bir biçimde yer alır.

Burada en azından hastalığa karşı kazanılmış bir zafer vaad edilmektedir. 'Fiziksel' bir hastalık, yalnızca 'ruhsal' bir hastalık olarak düşünülebildiğinde, bir biçimde daha az gerçek —ve bunu dengelercesine daha ilginç— bir hale gelmektedir. Modern dönem boyunca, spekülatif düşünce ruhsal hastalık kategorisini durmaksızın genişletme eğiliminde olagelmiştir. Gerçekten de, bu kültürdeki ölüm inkarının bir parçası, hastalık kategorisinin bu yönde önemli ölçüde genişletilmesidir.

Hastalık iki varsayımın yardımıyla genişler. Bu varsayımlardan biri her türlü toplumsal sapmanın bir hastalık olarak ele alınabileceğidir. Bu doğrultuda, kriminal davranış bir hastalık olarak görülebildiğinde suçlar mahkum edilmez veya cezalandırılmaz tersine, anlaşılır (bir hekimin hastayı anlaması gibi), ele alınır, iyileştirilir.[1] İkinci varsayım, her hastalı-

(1) Günümüzde savunma pozisyonu almış olan söz konusu anlayışın ilk ortaya çıkışı, Samuel Butler'in **Erewhon'** unda (1972) mevcuttur. Butler'in, suçluluğun da verem gibi ya kalıtsal ya da sağlıksız çevrenin ürünü bir hastalık olduğunu açığa çıkarma yöntemi, hastaların yargılanmasının saçmalığını gözler önüne sermeye dayanır. **Erewhon**'da cani veya hırsızlar birer hasta insan gibi anlayışla tedavi edilirken, verem bir suçmuşcasına cezalandırılır.

ğın ruhbilimsel bir yaklaşıma elverişli olduğudur. Hastalık temelde ruhbilimsel bir olay olarak yorumlanır, ve insanlar (bilinçdışında) hasta olmayı istedikleri için hasta olduklarına, ve iradenin harekete geçirilmesiyle kendilerini iyileştireceklerine; hastalıktan kurtuluş veya ölüm arasında seçim yapabileceklerine inandırılır, yönlendirilir. Bu iki varsayım birbirini tümleyen varsayımlardır. Birincisi suçluluğu ortadan kaldırmaya çalışıyormuş gibi görünür, ikincisi hastalığın suçunu yeniden insana yükler. Ruhbilimsel hastalık kuramları, hastalığın utancını hastanın üstüne yıkmak için güçlü birer araçtır. Hastalara, kendi hastalıklarına farkında olmasa da kendilerinin neden oldukları öğretilir ve böyle bir akıbeti hakketmiş oldukları hissettirilir.

8

Hastalığın cezalandırıcı nosyonlarının uzun bir öyküsü vardır, ve bunlar kanser bağlamında özellikle etkilidir. Kansere karşı 'savaş' veya 'haçlı seferi' vardır; kanser 'katil' hastalıktır; kansere yakalanan insanlar 'kanser kurbanları'dır. Görünüşte, hastalık sanıktır. Ne ki kanser hastası da bir suçlu haline getirilmiştir. Oldukça yaygın bir biçimde inanılan ruhbilimsel hastalık kuramları, bu talihsiz hastalara son çözümlemede hem hastalıklarının hem de iyileşmenin sorumluluğunu yükler. Ve kansere düpedüz bir hastalık olarak değil de şeytansı bir düşmanmış gözüyle bakma geleneği, onu, ölümcül bir hastalık olmanın yanında utanılası bir hastalık durumuna da getirmektedir.

En yaygın olduğu zamanlarda cüzzam da, benzeri nitelikte yılgınlık verici duygular uyandırmıştır. Ortaçağ'da cüzzam, bozuluşu görselleştiren toplumsal bir senaryo durumundaydı. Çürüyüşün örneği ve alametiydi. Hiçbir şey hastalığa bir anlam yüklemekten daha cezalandırıcı olamaz- çünkü bu anlam değişmez bir biçimde ahlakidir. Nedenleri karanlıkta kalmış ve çaresi olmayan her önemli hastalık, anlamlılıkta sürüklenmeye başlar. Öncelikle en derin korkunun nesneleri (çürüyüş, bozunum, kirlenme, ümitsizlik, zayıflık) hastalıkla özdeşleştirilir. Hastalığın kendisi bir metafor haline gelir. Sonraki aşamada bu dehşet, hastalığın adıyla (yani onu

bir metafor olarak kullanarak) başka şeylere aktarılır. Hastalık bir sıfat niteliği kazanır. Birşeyin hastalıklı olduğundan söz açıldığında, bu niteleme o şeyin itici veya iğrenç olduğu anlamına gelir. Fransızca'da havanın etkisiyle aşınmaya uğramış taş yüzeyler için halen *lépreuse* (cüzzamlı) sözcüğü kullanılır.

Salgın hastalıklar toplumsal kargaşa için olağan bir nitelemeydi. Veba salgını (hıyarcık vebası) sözcüğünden türeyen «pestilent» (tehlikeli, ahlâka zararlı) sözcüğünün *Oxford English Dictionary*'e göre figüratif anlamı 'din, gelenek veya toplum huzuru için zararlı olan'dır — 1513; ve 'pestilential' ise 'ahlâki olarak bozuk ve çirkin — 1531' anlamına gelir. Kötülüğe karşı duyulan duygular bir hastalık üzerine izdüşürülmüştür. Ve hastalık (böylesi anlamlarla yüklenerek) dünya üzerine izdüşürülür.

Geçmişte bu türden tumturaklı fanteziler sürekli olarak salgın hastalıklara, kollektif birer felaket sayılan hastalıklara eklemlenmiştir. Son iki yüzyıl boyunca ise kötülük metaforu olarak en sık kullanılan hastalıklar frengi, verem ve kanserdir — bu hastalıkların tümü özellikle bireylerin hastalığı olarak kabul edilmiştir.

Frengi, korkunçluğunun yanı sıra alçaltıcı, bayağı bir hastalık olarak görülmüştür. Demokrasi karşıtları onu, eşitlikçi bir çağın erdemleri hiçe sayışını çağrıştırmak için kullanmışlardır. Baudelaire, Belçika üzerine yazmaya başlayıp bitirmediği bir kitabına ait notlarda şunları söylüyor: 'Hepimizin damarlarında, kemiklerimizdeki frengi gibi cumhuriyetçilik ruhu var — demokratlaştık ve zührevi hastalıklara yakalandık.' Ahlaki yönden bozan ve fiziksel açıdan zayıflatan bir bulaşıcı hastalık anlamında frengi, ondokuzuncu yüzyılın sonunda ve yirminci yüzyılın başında Yahudi aleyhtarı politikanın ağzında sakız olmuştur. Wilhelm Reich 1933 yılında, «usdışı frengi korku-

sunun, Nasyonal Sosyalizmin ve onun Yahudi aleyhtarı politik görüşlerinin ana kaynaklarından biri olduğunu» ileri sürmektedir. Ne var ki Reich *Mein Kampf*'da cinsel ve politik fobilerin frengiye ilişkin dehşetli takıntılar biçiminde bu hastalık üzerine izdüşürüldüğünü görmekle birlikte, modern çağın hastalıkları için, kendisinin kanseri bir metafor olarak ısrarla kullanmasının nasıl bir izdüşüm sergilediğini idrak edememiştir. Gerçekten bir metafor olarak kanser, frengiden çok daha fazla işlenmiştir.

Frengi bir metafor olarak sınırlıdır, çünkü kendisi gizemli değil, sadece korkunçtur. Kusurlu bir kalıtım, (Ibsen'in *'Hayaletler'*i), cinselliğin rizikosu (Charles-Louis Philippe'nin *'Bubu de Montparnasse'*ı, Mann'ın *'Dr. Faustus'*u) — frengi bol miktarda dehşetle yüklüdür. Ancak bir gizemi yoktur. Nedeni açıktır ve tek bir yorumu vardır. Kimi zaman, alanın da verenin de bihaber olarak 'taşıdığı' ya da 'ilettiği' frengi, hediyelerin en korkuncudur. Verem ise gizemle yüklü bir felaket ve sayısız nedeni olan bir hastalıktır-aynen günümüzde kanserin çözülmemiş bir bilmece olduğunu kabul eden hemen herkesin aynı zamanda bu hastalığın birden çok nedeni olduğunda birleşmesi gibi. Çevremizde bulunan kanser yapıcı («karsinogen») maddeler, kalıtsal düzenleniş, önceden geçirilen hastalıklar veya duygusal travma sonucunda) bağışıklık gücünün azalması, karakterolojik eğilim gibi çok sayıda etken bu hastalıktan sorumlu tutulmaktadır. Ve birçok araştırmacı, kanserin tek bir hastalık değil, klinik yönden değişik, yüzden fazla hastalık olduğunu, her kanser türünün kendi başına incelenmesi gerektiğini ve sonunda geliştirilecek tedavi yöntemlerinin her kanser için ayrı olacağını öne sürmektedir.

Günümüzde kanserin sayısız nedenine ilişkin tasarımların aynen bir zamanlar verem hakkında öne sürülen, ancak şimdi geçerlikte olmayan görüşlerle

benzeşmesi, kanserin eninde sonunda tek bir hastalık olduğu ve bunun, veremde olduğu gibi, tek bir ana nedene dayandığı ve tek bir tedavi programıyla denetim altına alınabileceği olasılığını akla getirmektedir. Gerçekten de, Lewis Thomas'ın farkettiği gibi, nedeni açıklığa kavuşmuş olan, önlenebilen ve iyileştirilmesi mümkün bütün hastalıklar, yalın bir fiziksel nedene dayanan hastalıklardır-pnömoni için pnömokoklar, verem için tüberküloz basili, pellagra için tek bir vitaminin eksikliği bu tür basit nedenlerdir. Kanser için sonunda benzeri bir nedenin açığa çıkarılması da büsbütün olasılık dışı değildir. Bir hastalığın ancak birçok sayıda neden tarafından açıklanabileceği görüşü, nedeni anlaşılamamış hastalıklar bağlamında çok karakteristik bir yaklaşımdır. Ve toplumsal ya da ahlaki yönden yanlış olduğu düşünülen şeyler için birer metafor olma niteliği kazanma olasılığı en yüksek hastalıklar, birçok nedeni olduğu varsayılan (yani gizemli) hastalıklardır.

Verem ve kanser, (frengi gibi) yalnızca bulaşmaya değgin kaba fantezileri değil, aynı zamanda güç, zayıflık ve enerjiye ilişkin oldukça karmaşık duyguları ifade etmek amacıyla da kullanılmışlardır. Birbuçuk yüzyılı aşkın süredir verem incelik, duyarlılık, üzgünlük ve güçsüzlüğün metaforik eşdeğeridir; buna karşın insafsız, amansız ve yırtıcı sayılan herşey kanserle karşılaştırılabilmiştir. (Baudelaire 1852'de *L'Ecole paienne* adlı denemesinde şöyle diyor: 'Çılgın bir sanat tutkusu kendisi dışında her şeyi yutan bir kanserdir...') Verem çift anlamlı bir metafordur, soylu bir inceliğin ve belanın işaretidir. Kanser ise her zaman bir bela olarak görülmüştür; metaforik olarak, içimizdeki barbardır o.

Frenginin, edilgin bir tarzda ve tümüyle isteğimiz dışında uğradığımız bir felaket olduğu düşünülürken, vaktiyle verem, günümüzde ise kanser enerji-

ye ilişkin bir patoloji, bir irade hastalığı olarak kabul edilmektedir. Enerji ve duyguya ilgi, bunların verdikleri hasardan dolayı duyulan korku, her iki hastalığa da eklemlenmiştir. Birinin verem olması, onun yaşamsal gücünün yetersizliğine veya bu yaşamsallığın yanlış bir biçimde harcanmasına bağlanmaktaydı. Dickens, *Dombey and Son*'da küçük Paul'ü şöyle betimliyor: 'Yaşam gücünden yoksun olması dikkat çekiciydi..., dehşetli bir bünyesel zayıflık içindeydi...' Veremin enerji yoksunluğundan (ve yüksek duyarlıktan) ileri gelen bir hastalık olduğuna ilişkin Viktoryen sanı, tam karşılığını Reich'ın, kanserin beklenmedik enerjiden (ve uyutulmuş (anesthetized) duygulardan) ileri geldiğine ilişkin sanısında bulmaktadır. Veremli bir insanın üretici olmasını engelleyen hiçbir şeyin bulunmadığı düşünülen bir dönemde, insanlar yeterince enerjiye sahip olamama kaygısını taşıyorlardı. Günümüzde ise ekonominin zararlı aşırı üretimi ve bireyin üstündeki bürokratik kısıtlamalar, hem gereğinden fazla enerjiye sahip olma endişesini hem de bu enerjiyi ifade etmeye izin verilmemesi kaygısını doğurmaktadır.

Freud'un 'içgüdülerin' tutumlu davranma kuramında olduğu gibi, geçen yüzyılda oluşan (ve bu yüzyılda da varlığını sürdüren) vereme ilişkin fanteziler, erken kapitalist birikimle bağlantılı davranış biçimlerinin yansımasıdır. Kişi, ölçülü biçimde kullanması gereken sınırlı miktarda bir enerjiye sahiptir. (Ondokuzuncu yüzyıl İngiliz argosunda 'orgazm olma'nın karşılığı, 'gelmek' — değil 'harcamak'tı). Enerji, bir tasarruf gibi sarfedilebilir, harcanabilir ya da savurganca tüketilebilirdi. Vücut kendini 'yemeye' başlar, hasta 'tükenirdi'.

Kanseri betimlemede kullanılan dilse başka türden bir ekonomik felaketi çağrıştırır: Düzensiz, anormal, tutarsız bir büyümenin felaketi. Enerji hastaya

değil tümöre aittir; 'o' (tümör ç.n.) denetim dışındadır. Ders kitaplarının diliyle söyleyecek olursak, kanser hücreleri büyümeyi 'sınırlayan' mekanizmayı saf dışı bırakan hücrelerdir. (Normal hücrelerin büyümesi, 'kontak inhibisyonu' adındaki bir mekanizma sayesinde 'kendi kendini sınırlar'). Dizginlenemeyen hücreler, yani kanser hücreleri durmaksızın çoğalırlar ve 'kaotik' bir tarzda yayılarak vücudun normal hücrelerini, mimarisini ve işlevlerini tahrip ederler.

Kapitalizmin ilk dönemi düzenli harcama, tasarruf, tutumluluk ve disiplinin gerekliliğine inanıyordu - hırsların akılcı bir biçimde kısıtlanmasına dayanan bir ekonomiydi bu. Verem, ondokuzuncu yüzyılda *homo economicus*'un olumsuz niteliklerini biraraya getiren imgelerle betimlenir: Kuruma, tükenme, yaşam gücünün yitimi. İleri kapitalizm, genişlemeyi, spekülasyonu yeni gereksinimlerin ortaya çıkışını (doyum ve doyumsuzluk sorunu) zorunlu kılar. Krediyle satış; hareketlilik (mobilite) -hırsın akıl almaz sabırsızlığı üzerine kurulu bir ekonomide, kanser, yirminci yüzyılda *homo economicus*'un olumsuz davranış özelliklerini biraraya getiren imgelerle tanımlanmaktadır: Anormal büyüme; enerjinin bastırılması, yani tüketimden veya harcamadan kaçınma.

Verem, delilik gibi, tekyanlılığın bir türü olarak yorumlanır: İradenin başarısızlığı veya aşırı yoğunlaşma. Bununla birlikte ne kadar ürkütücü olsa da, verem daima bir 'pathos'a (maraziliğe ç.n.) sahiptir. Şimdinin ruh sağlığı bozulmuş hastası gibi, verem hastası da öz olarak, kolayca incinebilen ve özyıkıcı kaprislerle dolu bir kişilik olarak düşünülürdü. Ondokuzuncu yüzyıldaki ve yirminci yüzyılın başlarındaki hekimler verem hastalarını sağlıklarına kavuşturmak için, yüreklendirme ve telkin yoluna başvururlardı. Reçeteleri, bugün ruh sağlığı bozuk has-

talara önerilenin eşiydi: Güleryüzlü bir çevre, stresden ve aileden uzaklaşma, sağlıklı perhiz, hareket, huzur.

Kanser anlayışı, tamamen başka, yabanıllığı itiraf edilmiş tedavi nosyonlarını destekler. (Kanser hastanelerinde alışılmış bir espri doktorların da hastalar kadar sıklıkla 'Tedavi, hastalıktan daha kötü' diye yakınmalarıdır.) Hastanın şımartılması söz konusu değildi. Eğer hastanın vücudu bir saldırı ('istila') tehdidi altındaysa buna karşı tek çözüm bir karşı saldırı başlatmak olabilir.

Kanser betimlemelerine biçim veren metaforlar ekonomi dilinden değil, savaş kurmaylarının dilinden türetilmiştir: Alıştırılabilmişse, her doktor ve her gayretli hasta bu militer terminolojiye aşinadır. Bu terminoloji uyarınca kanser hücreleri basit bir biçimde çoğalan hücreler değildir; onlar 'istilacıdır'. ('Kötü huylu tümörler çok yavaş büyüseler dahi istilacıdır' diye yazıyor bir ders kitabı.) Ana tümörden kopan kanser hücreleri önceleri vücudun uzak köşelerinde saptanamayan fakat varsayılan küçük köprü başları ('mikro-metastazlar') meydana getirerek varlığı sonradan anlaşılan 'koloniler oluştururlar.' Vücudun 'savunma' güçleri, kendine ait bir kan dolaşımı olan ve milyarlarca yıkıcı hücreden oluşan kanser tümörünü nadiren yok edebilir. Cerrahi girişim ne denli 'radikal' olursa olsun, vücut topografyasına ilişkin 'taramalarda' tümörün durakladığı farkedilse de bu durum çoğunlukla geçicidir; olayın normal seyri «tümör istilasının» sürmesi ya da başıboş hücrelerin yavaş yavaş yeniden gruplaşarak organizmaya karşı yeni bir saldırı başlatmasıdır.

Tedavinin de militer bir havası vardır. Işın tedavisi hava savaşının metaforlarını kullanır; hastalar 'toksik ışınlarla' 'bombardımana tutulur.' Kemoterapi de, hücre zehirlerinin kullanıldığı kimyasal bir savaş-

tır.[1] Tedovi kanser hücrelerini 'öldürmeye' yöneliktir, (hastayı öldürmeksizin yalnızca zararlı hücrelerin yok edileceği umuduyla yürütülür). Tedavinin sevimsiz yan etkileri hakkında hasta bilgilendirilir, bilgilendirmekten öte bunlar hastaya tebliğ edilir. ('Kemoterapi ıstırabı' yerleşmiş bir deyimdir.) Bu arada sağlıklı hücrelerin hasara uğratılmasından ve tahrip edilmesinden kaçınmak mümkün değildir (gerçekten, kanser tedavisinde başvurulan birkaç yöntemin bizzat kendileri kansere neden olabilir), ancak tedavi stratejisi, hastanın yaşamını kurtarmak pahasına neredeyse her türlü bedensel hasarı onaylar. Elbette bu, çoğunlukla işe yaramaz. ('Ben Suc'ı kurtarmak için onu yok etmemiz gerek' denmesi gibi) Vücudun kayıpları dışında her şey hesaba katılır.

Askeri metafor, tıpta ilk defa 1880'li yıllarda bakterilerin birer hastalık etkeni olduğunun tanımlanmasıyla birlikte genel kullanıma girdi. Bakterilerin

---

(1) Cyclophosphamide (Cytoxan) gibi azotlu hardal türü ilaçlar —alkilleyici ajanlar— kanser ilaçlarının ilk kuşağıdır. (Olgunlaşmamış akyuvarların aşırı üretimiyle tanımlanan lösemide ve daha sonra diğer kanser türlerinde söz konusu ilaç grubunun kullanımı, İkinci Dünya Savaşı'nın son demlerinde meydana gelen talihsiz bir olaya dayanır: Amerikan donanmasına ait kimyasal silah (savaş gazı olarak kullanılan azotlu hardal gazı) yüklü bir gemi Napoli limanında havaya uçar, çevreye yayılan zehirli madde, olay yerindeki birçok denizcinin akyuvar ve trombosit hücrelerinin aşırı azalması sonucunda (yani kemik iliğinin zehirlenmesiyle) ölümüne yol açar. Kazada ölenlerin çoğu yanarak ya da boğularak değil de sonraları ilaç olarak kullanılan bu kimyasal silahın etkisiyle yaşamını yitirmiştir.

Kemoterapi ile kimyasal silahlar arasındaki bu zahiri koşutluk eğer varsa, ancak bir fantezi olabilir. Kemoterapinin ilk çağdaş başarısı frengiye karşıdır: 1910'da Paul Ehrlich bir arsenik türevi olan arsphenamine'i (Salvarsan) tedavide kullandı. Bu ilaca «sihirli mermi» adı takılmıştı.

'istilacı' oldukları veya dokulara 'sızdıkları' söylenirdi. Hastalığın betimlenmesi bağlamında işgal ve savaş söylemi günümüzde, kanser söz konusu olduğunda çarpıcı bir şekilde, tam anlamıyla —harf harfine— denecek bir uygunluk ve otoriterlik içindedir. Hastalığın klinik gidişinin ve tedavisinin bu tarzda betimlenmesinden öte, hastalığın kendisi topluma karşı savaş açmış bir düşman olarak tasavvur edilmektedir. Daha yakın zamanlarda ise kansere karşı açılan savaş —hükümetin parasını yutan— sömürge savaşlarına benzetilmiştir. Ve sömürge savaşlarının pek iyi sonlanmadığı pek yakın bir on yılda bu militarize söylem geriteper gibi olmuştur. Kanserde kemoterapi ve immunoterapi (ilaç ve bağışıklık tedavisi ç.n.) alanında 1970'ten beri sağlanan hissedilir ilerlemelere karşın tedavinin etkinliği konusunda hekimler arasında başgösteren kötümserlik yayılmasını sürdürüyor. 'Kansere karşı savaş'la ilgilenen gazeteciler kamuoyunu bu konuya ilişkin resmi uydurmalar ve acı gerçekler hakkında sık sık uyarıyorlar; birkaç yıl önce bir bilim yazarı American Cancer Society'nin (Amerikan Kanser Derneği) kanserin iyileşebilir bir hastalık olduğu ve tedavide ilerlemeler kaydedildiğine ilişkin açıklamalarının 'bozgundan önceki Vietnam iyimserliğini' anımsattığını belirtmekteydi. Ne var ki kanseri kuşatan söylem bağlamında kuşkucu olmak başka şeydir, kanser tedavisi konusunda ciddi bir ilerleme sağlanamadığını, ve bu hastalığın tedavi edilemez olduğunu ileri süren kimi bilgisiz hekimleri desteklemek başka bir şeydir. Yorulmaksızın, kansere karşı pek yakında kazanılacak olan bir zafere alkış tutan Amerikan kanser camiasının beylik lafları, klişeleri ve bitmek bilmeyen bir sömürge savaşının çıkmazına saplanmış yorgun subaylar gibi demeç veren çok sayıda kanser uzmanının profesyonel kötümserliği- bunlar kanser için kullanılan bu askeri söylemin ikiz çarpıtmalarıdır.

Kanser imgelerinin daha gösterişli savaş tasarımlarına yayılması başka birçok çarpıtmanın ortaya çıkmasına neden olur. Veremin, bilincin tinselleşmesi olarak simgelenmesi gibi, kanser de bilincin, (bilinçsizlik -Id- tarafından) yok edilmesi veya boğulması olarak anlaşılmaktadır. Veremde kendi kendinizi tüketirsiniz, incelir, kendiniz gibi olur, gerçek özünüze kavuşursunuz. Kanserde akıllı olmayan ('ilkel', 'embryonal', 'atavistik') hücreler çoğalır ve sizin yerinizi, 'siz-olmayan' alır. İmmunologlar vücuttaki kanser hücrelerini «kendi olmayan» (non-self) (vücuttan olmayan ç.n.) hücreler olarak sınıflandırırlar.

Ruhbilimsel kanser kuramının yayılmasında herkesten daha fazla payı olan Reich'ın, aynı zamanda da, biosferde kansere eşdeğer kabul ettiği bir şey bulduğuna dikkat çekmek gerekir: 'Öldürücü bir orgon enerjisi var. Bu enerji atmosferde. Onu Geiger sayacı gibi aygıtların yardımıyla saptamak mümkün. Batakcıl bir niteliği var... Akmayan, dönüşmeyen, durgun, öldürücü, metabolize olmayan bir su. Kanser de organizmadaki yaşam enerjisi akımının durgunluğundan ileri gelir.' Reich'ın dilinin kendine özgü, taklidi mümkün olmayan bir tutarlılığı var. Ve giderek artan bir biçimde —metaforik kullanımları inanılırlık kazandığı ölçüde— kanser, Reich tarafından düşünüldüğü şekilde algılanıyor: Evrensel bir hastalık, organizmada yuvalanan bütün yıkıcı, yabancı güçlerin simgesi.

Veremin, hastanın kendisinin hastalığı olmasına karşın, kanser ötekinin hastalığıdır. Kanserden yola çıkan bilim-kurgu senaryoları vardır: Normal hücrelerden güçlü olan 'yabancı' veya 'değişime uğramış' (mutant) hücrelerin istilası *(Invasion of the Body Snatchers, The Incredible Shrinking, Man, The Blob, The Thing)*. Bilim-kurgunun standart motiflerinden biri mutasyon olgusudur; ya uzaydan bir takım mutantlar gelir veya insanlar arasında raslan-

tısal mutasyonlar oluşur. Kanser, zafere ulaşmış bir mutasyon olarak görülebilir, ve günümüzde mutasyon başlıca bir kanser imgesidir. Bir ruhbilimsel kanser oluşumu kuramı olarak, Reichçı engellenmiş enerji imgesi, dışarı çıkmasına izin verilmeyen ve sonra kendisine yönelen, yıkıcı davranmaya mecbur bırakılan hücreler aracılığıyla şimdiden bilim kurgunun malzemesi olmuştur. Ve Reich'ın havadaki ölüm (havadan Geiger sayacına ulaşan öldürücü enerji) imgesi, kanser konusundaki bilim-kurgu imgelerinin (öldürücü ışınların yol açtığı ve yine öldürücü ışınlar tarafından tedavi edilen bir hastalık) aslında ne denli kollektif bir kabusun yankıları olduğu hakkında bir fikir vermektedir. Radyoaktif ışınlara maruz kalmanın bir sonraki kuşakta kalıtımsal bozukluklara yol açacağı korkusu şimdi yerini başka bir korkuya bırakmakta: İstatistiklerin göstermeye başladığı gibi Hiroşima ve Nagazaki'den kurtulanlarda ve onların çocuklarında kanser oranları oldukça yüksek.

Kanser, önlenemeyen bir enerjiyle yüklü şeylerin metaforudur; ve bu enerjiler doğal düzene en korkunç hakarettir. Tommaso Landolfi'nin bir bilim-kurgu öyküsünde uzay gemisinin adı 'cancerqueen' (Kanser Kraliçesi) dir. (Verem metaforunun alanında, bir yazarın, yiğit bir tekneyi 'Consumptionqueen' (Verem Kraliçesi) olarak adlandırması düşünülemezdi bile.) Şayet kanser kişiliğin derinliklerine gömülü, ruhbilimsel bir şey olarak kaçamak bir açıklamayla geçiştirilmemişse, abartılı bir tarzda 'şişirilir' ve en büyük düşmana ilişkin bir metafora, en uzaktaki amaca izdüşümlenir. Amerikalıları aya götürmeyi vaadeden Kennedy'e karşı, Nixon'un kanseri 'yenme' sözü vermesi böyledir. Bunların her ikisi de bilim-kurgunun cüretine sahiptir. Uzay uçuş programını hazırlayan yasanın bir eşdeğeri olan 1971 tarihli Ulusal Kanser Yasası (National Cancer Act), endüstriyi denetleye-

rek çevre kirlenmesini önleyecek daha yakın hedefli kararlarla işe girişmek yerine kendisine yalnızca en büyük nihai hedefi seçmiştir: İyileştirme.

Verem, romantik dünya görüşünün hizmetindeki bir hastalıktır. Bugün, kanser paranoya halindeki, düz bir dünya görüşünün hizmetindedir. Hastalık sıklıkla bir tür şeytana tutulmuşluk olarak yaşanır — tümörler, kuvvetler gibi 'kötü huylu' veya 'iyi huylu' dur — öyle ki korkuya kapılan birçok kanserli hasta içlerindeki şeytanı defetmek için mucize yaratacak bir üfürükçü arayışı içine girer. Lactrile gibi tehlikeli kocakarı ilaçlarının kullanımı aşırı sağ gruplar tarafından örgütlü bir biçimde desteklenmektedir. Onların paranoyakça politikaları için mucizevi kanser tedavileri ve UFO'lara inanç birbirini tamamlayan elverişli fantazilerdir. (John Birch Society *Kansersiz Dünya* adında kırkbeş dakikalık bir filmin dağıtımcısıdır.) Biraz bilgiç geçinenlere göre kanser tahrip edilen ekosferin başkaldırısıdır: Doğa, bozulmuş, teknokratik bir dünyadan öç almaktadır. Kanserlerin % 90'ına 'dış çevre etkenlerinin' neden olduğu ya da yalnızca yanlış beslenme veya sigaranın bütün kanser ölümlerinden % 75'inin nedeni olduğu gibi kaba istatistikler, yanlış umutlar ve basitleştirilmiş korkular aracılığıyla kamuoyunu karıştırmaktadır. Bu sayı oyununu desteklemek için (bir istatistiğin 'tüm kanserliler' veya 'tüm kanser ölümleri' için nasıl savunulabileceğini anlamak zordur) günlük yaşamımıza girmiş olan ve sayısı giderek artan birçok ürünün kansere neden olduğu üzerinde durulur: Sigara, saç boyaları, domuz eti, sakarin, hormonlu yemle beslenen kümes hayvanları, böcek öldürücüler, kükürtlü kömür. Röntgen ışınları kansere neden olur (tedavinin yolunu açan bu uygulama ölüm getirebilir); televizyon, mikrodalga fırını ve fosforlu saat kadranlarından yayılan ışınlar için aynı durum söz konusudur. Frengide olduğu gibi

şimdi yapılan masum veya sıradan bir eylem —veya maruz kalma— gelecekte korkunç sonuçlar doğurabilir. Birçok endüstri alanında çalışan işçiler arasında kanser oranının yüksek olduğu bilinmektedir. İstatistiğin gerisinde duran kesin nedensel süreçle bilinmeden kalsa da, birçok kanser türünün önlenebilir olduğu açık gibidir. Fakat kanser, düpedüz Endüstri Devriminin yol açmış olduğu bir hastalık sayılamayacağı gibi (Arkadya'da da kanser vardı) muhakkak, kapitalizmin günahından öte bir olgudur (daha sınırlı endüstriyel kapasiteleri çerçevesinde bile Ruslar bizden daha fazla çevre kirliliğine neden olmaktadır). Kanserin endüstri uygarlığına özgü bir hastalık olduğuna ilişkin yaygın görüş, bilimsel yönden, aşırı sağın 'kansersiz dünya' (yıkıcıların olmadığı bir dünya) düşlemi kadar usdışıdır. Her iki görüş de kanserin ayırtedici bir biçimde 'modern' bir hastalık olduğu yanılgısına dayanır.

Ortaçağın veba deneyimi sıkı sıkıya ahlaki kirlenme nosyonlarına bağlıdır ve felakete uğramış topluluğun dışında kalan insanlara kaçınılmaz bir biçimde günah keçisi gözüyle bakılmıştır. (Vebanın kırıp geçirdiği Avrupa'da 1347-48 yıllarında, dört bir yanda o zamana değin görülmemiş ölçüde bir Yahudi kırımı gerçekleştirilmiş ve söz konusu eylemler vebanın küllenmesiyle birlikte hemen durmuştur.) Modern hastalıklar söz konusu olduğunda günah keçisiyle hasta birbirinden bu kadar kolay ayrılamamaktadır. Ama bu hastalıklar ne kadar bireyselleşse de bunlar salgın hastalıklara ilişkin bazı metaforları devralmaktadır. (Sıradan salgın hastalıklar metafor olarak kullanılmaya daha az elverişli bir hale gelmişlerdir. Nitekim 1918-1919 yıllarına rastlayan ve Birinci Dünya Savaşı'nda, dört yılda ölenden daha fazla sayıda insan öldüren pandemik (uluslararası salgın ç.n.) grip salgınının neredeyse topyekun bir tarihsel bellek yitimiyle unutulması bu duruma tanıklık etmektedir.)

Şimdilerde kansere 'çevresel etkilerin' neden olduğunun söylenmesi de, aynen doğru yönlendirilememiş duyguların kanserin nedeni olduğunu söylemek gibi klişeleşmiştir. Veremle kirlenme arasında bir ilgi kurulmaktaydı (Florence Nightingale veremin, 'evlerin içindeki kirli havayla ilgili' olduğunu düşünüyordu), bugün ise kanser bütün dünyanın zehirlenmesiyle ilgili bir hastalık olarak kabul ediliyor. Verem 'beyaz veba'ydı. Çevre kirlenmesinin bilincine varılmasıyla birlikte insanlar kanser adında bir 'salgın' veya 'veba'nın varlığından söz etmeye başladılar.

9

Hastalıklar daima bir toplumun bozuk veya adaletsiz olduğu ithamını yaşatmaya yönelik birer metafor olarak kullanılmıştır. Geleneksel hastalık metaforları, ilkesel olarak, hiddetlenmek için birer araçtır; modern metaforlarla kıyaslandığında göreceli olarak içeriksizdir. Shakespeare standart bir metafor biçimi olan 'siyasal topluluk'taki (body politic) enfeksiyon üzerine çeşitlemeler üretmekte, ancak bunu yaparken salgın, bulaşma, yara, abse, ülser ve bugün tümör dediğimiz şey arasında bir ayrıma gitmemektedir. Hakaret etme amacıyla yalnızca iki tür hastalıktan söz edilir: Ağrı veren ama şifa bulan, ve muhtemelen öldüren. Özel hastalıklar, genelde birer hastalık örneği yerine geçerler; hiçbir hastalığın kendi ayırıcı mantığı yoktur. Hastalık imgelemi, toplumsal düzenden duyulan kaygıyı ifade etmek için kullanılır, ve sağlığın, herkesin bildiği bir şey olduğu varsayılır. Bu tür metaforlar, sağlığın kendisinin tartışmalı bir tema olduğu, özgül bir temel hastalığın modern tasavvurunun izdüşümleri değildir.

Verem ve kanser gibi temel hastalıklar daha özgül bir anlamda polemik konusudur. Bunlar, bireysel sağlığa ilişkin yeni, eleştirel ölçütler koymak ve böyle bir toplumdan duyulan hoşnutsuzluğu ifade etmek için kullanılır. Bireyi rahatsız eden genel bir toplumsal huzursuzluk kaynağından ya da sonuç olarak,

yoldan çıkıştan yakınan Elizabeth dönemi* metaforlarının tersine-modern metaforlar, toplumu bireyin düşmanı olarak kabul eder ve bireyle toplum arasında kökü derinlerde yatan bir denge bozukluğunu düşündürürler. Hastalık metaforları toplumu dengesizlikle değil, baskıcı oluşuyla yargılarlar. Bu metaforlar, kafanın karşısına kalbi, aklın karşısına kendiliğindenliği, yapaylığın karşısına doğayı, kentin karşısına kırları koyan romantik retorikte, düzenli olarak boy gösterirler.

Ondokuzuncu yüzyılın başlarında veremin tedavisinde, iklimi daha iyi olan bir yere seyahate gitme kavramı ortaya çıktığında, tebdili hava için çelişkili yerler önerilmiştir. Güney, dağlar, çöller, adalar-bu çeşitliliğin ortak bir yanı olduğu göze çarpmaktadır: Büyük kentin reddi. Alfredo *La Traviata*'da Violetta'nın aşkını kazanır kazanmaz onu çürümüş ve sağlıksız Paris'ten alıp kırların şifalı havasına götürür: Geçici olarak kavuşulan sağlık bu değişimin sonucudur. Ve Violetta'nın mutluluktan vazgeçişi, onun kırları bırakması ve —yazgının mühürlendiği— kente dönmesiyle eşanlamlıdır, veremi nükseder ve ölür.

Kanser metaforu, kentin reddi temasını genişletir. Kent, literal anlamıyla kansere neden olan (karsinogen) çevre olarak düşünülmeden önce, kentin kendisi bir kanser olarak görülmüştür-anormal, doğal olmayan bir büyümenin cereyan ettiği yerdir kent. *The Living City*'de (1958) Frank Lloyd Wright eski zamanların kentini, o sağlıklı organizmayı ('Kent o zamanlar kötü huylu, habis değildi') modern kentle karşılaştırır. 'Harita üzerinde karelere bölünmüş bir kente

---

(*) Ellsabeth I dönemi (1558-1603); Shakespeare'in yaşadığı dönem. Ç.N.

bakmak, bir dokunun içindeki tümörün kesitine bakmaya benzer.'[1]

Ondokuzuncu yüzyıl boyunca hastalık metaforları daha zehirli, akıl almaz ve demagojik olmuştur. Hoş görülmeyen her durumu hastalık olarak niteleme eğilimi giderek artmıştır. Hastalık sağlık kadar doğanın bir parçası olarak görülebilecek yerde 'doğal olmayanın' eşanlamlısı olmuştur. Hugo *Sefiller*'de şöyle yazar: 'Bir zamanlar İspanya'da ve halen Tibet'te varlığını sürdüren manastır yaşamı uygarlık için bir tür veremdir. Yaşamla olan bağları keser. Yalın bir biçimde söylersek, nüfusu azaltır. Kapatılma, iğdiş edilme. Manastır yaşamı Avrupa'nın başbelasıydı.'

Bichat, 1800 yılında yaşamı, 'ölüme karşı direnen işlevlerin tümü' şeklinde tanımlıyordu. Yaşam ve ölüm arasındaki bu karşıtlık, sonraları yaşam ve hastalık arasındaki karşıtlığa aktarıldı. Hastalık (artık ölümle aynı şey sayılıyordu, ölümün eşdeğeriydi) yaşamın karşısına dikilen şeydi.

Gramsci, 1916'da Sosyalizm ve Kültür'de 'Kültürü ansiklopedik bilgi sayan düşünce alışkanlığını' keskin bir dille eleştiriyordu:

---

(1) Toplumbilimci Herbert Gans, ondokuzuncu yüzyılın sonunda ve yirminci yüzyılın başlarında veremin gecekondu semtlerinde «kuluçkaya yattığı» düşüncesinin revaçta olduğuna dikkatimi çekti. Dönemin gecekondu koşullarını düzeltmeye ve blok apartmanlar inşa etmeye yönelik hareketleri, böyle bir sözde veya gerçek verem tehdidini öne sürmekteydiler. Planlama ve konut mimarisi söyleminde veremden kansere geçiş ellili yıllarda gerçekleşmiştir. Gecekondu olgusu, haince yayılan bir kanser olarak görülmüş, beyaz olmayanların ve yoksulların, orta sınıfın oturduğu semtlere komşu gelmelerini anlatmak için «istila» terimi kullanılmıştır. Bu hem kanser, hem de askerlikten ödünç alınmış bir metafordur: Her iki söylem böylece örtüşmüştür.

'Kültür bu haliyle soluk ve kanadı kırık bir entellektüelizm yaratır... bu kültür sağlıklı bir toplumsal yaşam için vücudun güzellik ve sağlığının mikropları olan verem veya frengiden daha zararlı olan bir palavracı ve hayalciler sürüsü üretmiştir...'

Mandelstam, 1919'da Pasternak'a şu övgüleri yağdırıyor:

'Pasternak'ın dizelerini okumak, neredeyse öksürüp ciğerlerini temizlemek, güçlü bir soluk çekmek ve temiz havayla ciğerlerini doldurmak gibi; işte sağlıklı şiir böyle olmalı, vereme karşı bir kür gibi. Şu zamanda daha sağlıklı bir şiir yok. Amerikan malı konserve sütün ardından *koumiss* içmek gibi bir şey.'

Ve Marinetti'nin 1920'de komünizme yönelttiği eleştiri:

'Komünizm, şimdiye değin insancıl sayılan her şeyi tüketmiş olan bürokratik kanserin şiddetlenmesidir. Bir Alman kanseri, karakteristik Alman resmiyetinin bir ürünü. Resmi, ayrıntılı ve şekilci her türlü hazırlık insana aykırıdır.'

Protofaşist İtalyan yazarının komünizme saldırısının ve daha sonra İtalyan Komünist Partisi'ni kuracak olan Gramsci'nin belli bir burjuva kültür tasarımına saldırısının nedeni (eleştirdiği kültür anlayışı için Gramsçi 'özellikle proleterya için gerçekten zararlı' diyor) aynı günahtır: Yapay, resmi, katı ve cansız olmak. Gerek verem gerekse kanser sürekli olarak baskıcı pratikleri ve idealleri mahkum etmek için söz konusu edilmişlerdir. Burada çevreden geldiği düşünülen baskı, ya kişiyi gücünden etmekte (verem) ya da esneklik ve kendiliğindenliği alıp götürmektedir (kanser). Modern hastalık metaforları, fiziksel sağlığa benzeştirilen, genellikle anti-politik oluşu kadar, yeni bir politik düzen çağrısını da içinde taşıyan bir toplumsal refah idealini dile getirirler.

Düzen, siyaset felsefesinin en eski arzusudur, ve polisi (kent-devleti ç.n.) bir organizmayla karşılaştırmak akla yakınsa, devlet bünyesindeki bozuklukları da bir hastalıkla karşılaştırmak aynı ölçüde akla yakındır. Siyasal düzensizlikleri bir hastalığa benzeştiren klasik formülasyonlar —Platon'dan, Hobbes'a kadar diyelim— klasik tıbbi (ve politik) denge fikrinden yola çıkmaktadır. Hastalık, dengesizlikten ileri gelir. Tedavininse bozulan dengeyi yeniden kurması amaçlanır - politik dille söylenirse, tedavi doğru hiyerarşik düzeni sağlamaktır. Gidişat, ilke olarak daima iyimserdir. Toplum, tanımı gereği, hiç bir zaman ölümcül bir hastalığa yakalanmaz.

Machiavelli'de bir hastalık tablosu kullanıldığında da bu durum, hastalığın iyileşebilir olduğu önkoşuluna dayanır. 'Verem' diye yazmış Machiavelli;

'Başlangıçta kolay iyileştirilir, ancak zor anlaşılır; fakat zamanında ortaya çıkarılmaz ve uygun bir biçimde tedavi edilmezse, kolay anlaşılsa bile, zor tedavi edilir. Aynı şey devlet işlerinde söz konusudur; eğer yaklaşan felaketi uzaktan görme yeteneğine sahip devlet adamları işin başında olursa felaketler önlenebilir; ileri görüşlülükten yoksun kalındığında ise felaket herkes tarafından algılanabilecek ölçüde sarpa sarar ve artık çare bulunamaz.'

Machiavelli, veremi erken bir evrede (semptomları belli belirsizken) saptandığında ilerlemesi durdurulabilen bir hastalık olarak görüyor. Uygun bir ileri görüşlülük sayesinde bir hastalığın akışı tersine çevrilmez değildir; aynı durum devlet bünyesindeki rahatsızlıklar içinde geçerlidir. Machiavelli toplumdan çok devlet yönetimine (devlet yönetimini bir tedavi sanatı olarak kavrıyor) değgin bir hastalık metaforu sunuyor: Nasıl önemli hastalıkları kontrolde tutmak için sağgörü gerekliyse, toplumsal krizleri denetleyebilmek için de ileri görüşlülük gerekir. Bu formül hem ileri görüşlülük üs-

tüne bir metafor hem de ileri görüşlülüğe bir çağrıdır.

Siyaset felsefesinin büyük geleneği içinde, hastalık ve sivil düzensizlik benzeşimi, hükümdarları daha akılcı bir politika izlemeye yöneltmek için kurulmuştur.

'Ölümlülerin yaptığı hiç bir şey ölümsüz olamayacağı halde' diyor Hobbes, 'insanlar aklın yolundan giderse hiç olmazsa uluslarını iç hastalıklar nedeniyle çökmekten koruyabilirler... Eğer bir devlet dış güçler yüzünden değil de iç düzensizlikler nedeniyle yıkılırsa, hata onun *Özdeği* (Matter) olan insanlarda değil devletin *Yapıcısı* (Makers) ve yöneticisi olan kişilerdir.'

Hobbes'un tasavvuru yazgıcı olmak dışında her şeydir. Hükümdarlar (aklın yardımıyla) düzensizliğin üstesinden gelmenin sorumluluğu ve yeteneğine sahiptir. Hobbes için cinayet («dış güçler») bir toplum veya kurumun yok olmasının biricik «doğal» yoludur. İç düzensizlikler yüzünden yok olma —hastalığa benzeştirilmiş olarak— (intihardır), kesinkes önlenebilecek bir şeydir; istemin (will) bir edimidir, daha doğrusu istemin (aklın) bir başarısızlığıdır.

Siyaset felsefesi içinde hastalık metaforu, olaylar karşısında takınılacak usçu bir tavrı güçlendirmek isteğiyle kullanılmıştır. Machiavelli ve Hobbes tıp bilgeliğinin bir parçası üzerinde, ciddi hastalıkları daha kolayca kontrol altına alınabilecekleri erken bir evrede durdurmanın önemi konusunda odaklaşmışlardır. Hastalık metaforu, hükümdarları başka türden bir ileri görüşlülüğe daha yöneltmek için kullanılabilir. Lord Shaftesbury 1708'de şöyle yazıyor:

'İnsanoğlunda zorunlu olarak akışına bırakılması gereken bir takım vücut sıvıları vardır. Kanda, birçok beden de olağanüstü boşalmalara yolaçan garip fermentler olduğundan insan ruhu da bedeni de doğal olarak sarsıntılara maruz kalabilir... Hekimler, bu vü-

cut fermentlerini sakinleştirmek için çabaladıklarında ve bu tür patlamalarda kendini gösteren vücut sıvılarına müdahele ettiklerinde, iyileştirmek yerine tam tersine bir vebaya neden olabilir, ve bir bahar ürpertisini ya da bir güz yorgunluğunu, korkunç bir hummaya çevirebilirler. Devlet yapısındaki benzeri ruhsal patlamalara da haksız yere karışan ve aldatıcı bir şekilde, batıl inancın bu kaşıntısını iyileştirmek ve ruhları heyecanın bulaşmasından kurtarmak bahanesiyle bütün doğayı altüst ederek birkaç masum çıbanı bir yangına ve öldürücü bir kangrene çeviren beceriksiz hekimler vardır.'

Shaftesbury'nin amacı belirli ölçüde usdışılığın ('batıl inanç', 'heyecan') hoşgörülmesinin ussal olduğunu göstermek, ve katı, baskıcı önlemlerin, düzensizliği gidermek yerine arttırabileceğini, basit bir sıkıntıyı felakete dönüştürebileceğini vurgulamaktır. Siyasal topluluk aşırı tedaviye maruz kalmamalı ve her rahatsızlığa bir ilaç aranmamalıdır.

Machiavelli için ileri görüşlülük, Hobbes için akıl, Shaftesbury için hoşgörü - bunların tümü tıbbi bir benzeşim yardımıyla uygun bir devlet yönetme sanatının, nasıl ölümcül bir düzensizliği önleyebileceğine ilişkin tasavvurlardır. Toplum sağlığının temelde iyi olduğu kabul edilir; hastalığın (düzensizlik) ilkesel olarak, daima üstesinden gelinebilir.

Modern dönemde, hastalık imgeleminin politik retorik içindeki kullanımı daha az hoşgörülü varsayımları içerir. Mevcut politik durumun içinde bulunduğu sürekli umutsuzluğun hesaba katılması üzerine kurulu modern devrim fikri, hastalık metaforlarının eski iyimser kullanımını sarsmıştır. John Adams Aralık 1772'de güncesine şunları yazmış:

'Önümüzdeki manzara oldukça karanlık... Ülkem derin bir sefalet içinde ve umutlanması için fazla bir

sebep yok. Halk, savaştan yorgun düşmüş durumda. Rüşvet, kölelik ve fuhuş onu bir kanser gibi kemiriyor ve yayılıyor.'

Politik olaylar genellikle benzeri görülmemiş ve radikal olarak tanımlanmaya başlandı ve yavaş yavaş gerek iç huzursuzluklar gerekse savaşlar, gerçekten de birer devrim olarak anlaşılır oldu. Beklenenin tersine, modern anlamdaki hastalık metaforları Amerikan Devrimi'yle değil, Fransız Devrimi'yle —ve özellikle bu devrime karşı gösterilen tutucu tepki içinde— geliştiler. *Reflections on the Revolution in France*'da (Fransa'daki Devrim Üstüne Düşünceler) (1790) adlı yapıtında Edmund Burke, eski savaşları ve toplumsal huzursuzlukları, tümüyle yeni bir karaktere sahip olan bu yeni huzursuzlukla karşılaştırıyor. Önceleri felaket ne olursa olsun, 'devletin organları bozulsalar bile varlıklarını sürdürürlerdi.' Ancak Burke, doğrudan Fransızlara yönelerek şunları söylüyor: 'Sizin şimdi içinde bulunduğunuz kaos bir felç gibi yaşamın kaynağına saldırıyor.'

Polise (kent-devlet ç.n.) ilişkin klasik kuramların dört vücut sıvısı kuramının yolunu izlemesi gibi, modern politika yorumu da modern hastalık yorumunca bütünlenmiştir. Hastalık ölüme eşittir. Burke felce ('çürüyen bir belleğin canlı ülserine') başvuruyor. Vurgu kısa sürede, öldürücü ve tiksindirici hastalıklar üzerine kayacaktır. Bu hastalıkların tedavisi mümkün değildir; böyle hastalıklara saldırmak gerekmektedir. Hugo'nun Fransız Devrimi üzerine yazdığı romanı *Quatre-vingt-treize*'de (Doksanüç) (1874) giyotine mahkum edilen devrimci Gauvain, giyotini mahkum eder, kendi infazı da dahil olmak üzere. Devrimin akıttığı bütün kanları affeder.

'Çünkü devrim bir fırtınadır. Bir fırtına daima ne yaptığını bilir... Uygarlık vebanın kıskacındaydı; bu bora imdadına yetişti. Belki yeterince seçici değildi. Başka türlü davranabilir miydi? Hastalığı defet-

mek gibi zor bir görevi yüklenmişti. Fırtınanın tokadı enfeksiyonun korkunç yüzünde patladı.'

Bu, devrimci zorkullanımın, toplumun kökleri derine inen, korkunç bir hastalığa yakalandığı savıyla haklı gösterildiği son durum değildi. Hastalık metaforunun melodramatiği modern politik söylemde cezalandırıcı bir görev edindi: Hastalıktan bir ceza olarak değil de, kötünün, cezalandırılması gerekenin bir göstergesi olarak söz edilmekteydi.

Modern totaliter hareketler, gerek sağ gerek solda, özellikle —ve teşhir edici bir tarzda— hastalık imgelemini kullanma eğilimindeydi. Naziler karışmış 'ırklardan' gelen kimselerin bir frengiliden farkı olmadığını söylediler. Avrupa Yahudiliği birçok kereler frengiyle ve kesilip atılması gereken kanserle eş tutuldu. Hastalık metaforları Bolşevik polemiğinin de ana unsurlarından biriydi; ve bütün komünist polemikçilerin içinde en yeteneklisi olan Troçki, hastalık metaforlarını özellikle Sovyetler'den sürgün edildiği 1929'dan sonra oldukça bol kullandı. Stalinizmi kolera, frengi ve kanser olarak adlandırdı.[2] Politika imgele-

---

(2) Bkz. Isaac Deutscher, The Prophet outcast: Trotsky, 1929-1940 (1963) (Kovulmuş Peygamber, Troçki): «'Yanlış bir kuramla savaşmak için' diyor Troçki (21 Mart 1938) (Philip) Rahv'a, 'belirli ölçüler gereklidir, bir kolera salgınına karşı savaşmak için daha başka ölçüler gerekir. Stalin yanlış bir kuramdan ziyade koleraya yakındır. Savaş yoğun, şiddetli ve acımasız olmak zorundadır. 'Fanatizmin' bir unsuru iyileşebilir'.» Ve: «Troçki Stalinizm Frengisi'nden veya 'işçi hareketinde kızgın demirle dağlanması gereken kanser'den söz ediyor...»

Soljenitzin'in **Kanser Koğuşu'nda** —Stalinizm veya başka bir şey için— kanseri bir metafor olarak kullanmaması ilginçtir. Soljenitzin, romanının Sovyetler Birliği'nde yayınlanacağı umuduyla Yazarlar Birliği'nin 1967'deki komisyonunda kitabın isminin «bir tür simge» olmadığını, «izleğinin özgül ve literal olarak kanser» olduğunu söylerken kitabını yanlış tanıtmıyordu.

minde yalnızca öldürücü hastalıkların kullanılması, metafora oldukça keskin bir karakter kazandırıyordu. Bugün politik bir olayı veya durumu bir hastalığa benzetmek, bir suç yüklemek, bir ceza önermektir.

Bu, özellikle kanserin metaforik kullanımında söz konusudur. Bu kullanım, olayın veya durumun her şeyden önce koşulsuz bir biçimde ve ıslah edilemeyecek denli kötü olduğunu söylemek anlamını taşır. Böylece, öne sürülen iddianın gücünü müthiş yükseltir. Hitler politik kariyerinin başında, ilk yazısı olan Eylül 1919 tarihli Yahudi karşıtı bir sövgüde, Yahudileri 'uluslar arasında ırksal bir verem' olmakla suçlar.[3] Verem ondokuzuncu yüzyılın aşırı belirlenmiş, suçlu hastalığı olarak halen prestijini korumaktadır. (Hugo' nun manastır yaşamını veremle karşılaştırması anımsanmalıdır.) Naziler retoriklerini hızla modernize ettiler, ve kansere ilişkin imgeleri gerçekten amaçlarına pek elverişli bir biçimde kullandılar. Otuzlu yıllar boyunca 'Yahudi sorunu'na ilişkin konuşmalarda söylendiği gibi — bir kanseri tedavi etmek için çoğunlukla onun çevresindeki sağlıklı dokununda büyük bir bölümünü kesip almak gerekir. Nazilerin kullandığı kanser imgelemi, veremde geçerli olan 'yumuşak' tedavinin tersine kanser için 'radikal' tedaviyi salık veriyordu — burada sanatoryum (bu, sürgün demektir) ile cer-

---

(3) «(Yahudilerin) gücü, ellerinde zahmetsiz ve sonu gelmez bir şekilde faiz biçiminde çoğalan ve ulusları en tehlikeli boyunduruğa alan paranın gücüdür. İnsanların yükselmesi için çaba harcadığı her şey, din, sosyalizm, demokrasi, onlar için para ve iktidar hırsını doyurmak amacıyla kullanılan birer araçtır. Etkinliklerinin sonucu, uluslar arasında ırksal bir verem ürettiler.» Nazi ideolojisinin ondokuzuncu yüzyılın sonundaki öncülü olan Julius Langbehn, Yahudileri «yalnızca geçici bir veba ve kolera» olarak adlandırıyor. Ancak Hitler'in verem imgesinde kolayca kansere aktarılması mümkün bir şey var: Yahudi gücünün «zahmetsiz ve sonu gelmez bir biçimde çoğaldığı» fikri.

rahi (bu, krematoryum demektir) arasındaki fark açığa çıkar. (Kentlere ilişkin bütün romantik klişeleri, kuvveti tüketen, entellektüel, ahlaki yönden bulaşık, sağlıksız bir çevrenin ürünü olarak yankılayan Nazi retoriğiyle, Yahudiler kent yaşamıyla da özdeş kılınmışlar ve şehir yaşamı için bir metafor olmuşlardır).

Bir görüngünün kanser olarak betimlenmesi, şiddetin kışkırtılmasıdır. Kanserin politik söylemdeki kullanımı kaderciliği güçlendirir; bir yandan hastalığın zorunlu olarak ölümcül olduğuna ilişkin yaygın görüşü desteklerken diğer yandan 'sert' önlemleri haklı kılar. Hastalık kavramı hiç bir zaman masum değildir. Hatta kanser metaforlarının örtük bir biçimde genosidal (soykırımsal ç.n.) oldukları ileri sürülebilir. Hiç bir özgül politik görüşün bu metaforlar üstünde tekeli yoktur. Troçki, Stalinizmi Marksizmin kanseri olarak adlandırır; Çin'de Dörtlü Çete, son yılında, başka şeylerle de birlikte 'Çin'in kanseri' olmuştur, John Dean, Nixon'a Watergate'i şöyle açıklar: 'İçimizde —Başkanlık makamının yakınında— büyümekte olan bir kanser var'. İsraillilerin son yirmi yıldır her gün radyodan dinledikleri Arap polemiğinin standart metaforu, İsrail'in 'Arap dünyasının kalbinde bulunan bir kanser' olduğu veya 'Ortadoğu'nun kanseri' olduğudur, ve Ağustos 1976'da Filistin mülteci kampı Tal Zaatar'ı işgal eden sağ görüşlü Lübnan'lı Hristiyan milislere mensup bir subay, kampın «Lübnan gövdesindeki bir kanser' olduğunu söylemiştir. Silahsızlanma önerileri yapanlar da kanser metaforlarının çekiciliğine zor dayanır. Neal Ascherson 1969'da, Slansky Olayları'nın 'Çekoslovakya ulusu ve devletinin bünyesindeki dev bir kanser' olduğunu yazıyor: Simon Leys *'Chinese Shadows'* da'Çin'in çehresini kemiren Maoist kanser'den söz eder; D. H. Lawrence masturbasyonu 'uygarlığımızın en derine işleyen ve en tehlikeli kanseri' olarak adlandırır; ve ben vaktiy-

le Amerika'nın Vietnam'a karşı sürdürdüğü savaşın verdiği kızgınlıkla 'beyaz ırkın insanlık tarihinin kanseri olduğunu' yazmışım.

Fakat, yirminci yüzyılın sonunda ahlaki yönden nasıl katı olunabilir? Katı olunması gereken onca şey varken; ve kötülük hakkında bir fikrimiz olduğu halde kötülük üstüne akıllıca konuşabilecek dinsel ya da felsefi bir dilimiz bulunmazken nasıl katı olabiliriz? 'Radikal' veya 'saltık' bir biçimde kötü olanı betimlemek için daha uygun metaforlar bulmaya çalışırız. Fakat modern hastalık metaforlarının tümü üç kuruşluk şeylerdir. Gerçekten hasta olan insanlara, hastalıklarının sürekli olarak kötülüğe örnek olduğunu duymak, bir yardım sağlamamaktadır. Herhangi bir tarihsel olay veya sorun, sadece en dar anlamda, bir hastalığa benzer. Ve kanser metaforu özellikle kabadır. Bu metafor her zaman, karmaşık olanın basite indirgenmesine yönelik bir yüreklendirme, ve eğer fanatizme değilse, kendini üstün görmeye davettir.

Kanser imgesini kangren imgesiyle karşılaştırmak öğreticidir. Kangren, kanserin metaforik özelliklerinden bir bölümüne sahip olduğundan —hiçlikten başlar, yayılır, iğrençtir— bu hastalığın bir polemikçinin isteyebileceği her şeyle donanmış olduğu söylenebilir. Gerçekten kangren önemli bir ahlaki polemikte kullanılmıştır — ellili yıllarda Cezayir'deki Fransız işkencesine karşı. Bu işkenceyi anlatan ünlü kitabın ismi *La Gangrène*'dir. Ne var ki kanser — ve kangren metaforları arasında büyük bir ayrım vardır. Önce bir kere, kangrenin nedeni bilinmektedir. Kangren dışardadır (bir sıyrık kangrene yol açabilir); Kanserinse gizemli, sürüyle nedeni olan, içerde olduğu kadar dışarıda da olabilen bir hastalık olduğu düşünülür. İkincisi, kangren bu denli kapsayıcı bir felaket değildir. Kangren sıklıkla amputasyona (kol, bacak, ayak gibi vücut parçalarının kesilmesi ç.n.) götürür, nadiren ölüme neden olur; kanserin çok defa öldür-

düğü varsayılır. Ne kangren — ve ne de veba (Artaud, Reich ve Camus kadar farklı yazarların vebayı kayda değer bir biçimde kasvet ve felaket metaforu olarak kullanma girişimlerine karşın) kanserin hastalık metaforlarının en radikali olma özelliğini elinden alamamışlardır. Ve tam da bu denli radikal olması nedeniyle paranoyaklar için kampanyaları birer Haçlı Seferi'ne çevirmek isteyenler için, kaderciler için (kanser = ölüm) ve tarihdışı devrimci bir iyimserliğin büyüsüne kapılanlar için (yalnızca en köktenci değişimlerin doğru olduğuna ilişkin düşünce) kanser özellikle uygun bir metafor olma eğilimindedir. Kanserin tanımına ve tedavisine yapışıp kalmış bu denli bol askeri abartma olduğu müddetçe bu hastalık barışseverler için özellikle elverişsiz bir metafor olacaktır.

Doğal olarak önümüzdeki yıllarda kansere ilişkin dilin evrilmesi olasıdır. Sonunda hastalık anlaşıldığında ve iyileşme oranları yükseldiğinde bu dil kesinlikle değişmelidir. Yeni tedavi biçimlerinin gelişimiyle şimdiden bir değişim görülmektedir. Kanserli hastaların tedavisinde, kemoterapi giderek ışın tedavisinin yerini aldıkça, bir tür bağışıklık tedavisinin (şimdiden yararlığı kanıtlanmış böyle bir ek tedavinin) etkin bir tedavi biçimi durumuna gelmesi mümkündür. Hekimler çalışmalarını vücudun kansere karşı immunolojik tepkisini geliştirme konusu üzerinde odaklaştırdığından beri, belirli tıp çevrelerinde kavramlar bu yöne doğru kaymaya başlamıştır. Tedavi dilinin, saldırgan savaş durumunun askeri metaforlarından vücudun 'doğal savunması'na ilişkin metaforlara doğru evrilmesiyle (ki buna 'bağışıklık savunma sistemi' (immunodefensive system) denmektedir — askeri metaforu tümüyle ortadan kaldırmak için — söz konusu terimi vücudun 'bağışıklık yeteneği' (immun competence) olarak değiştirmek mümkündür) kanser kısmen söylenceden arınacaktır; ve an-

cak ondan sonra ölümcül bir tanıyı, ya da her ne şekilde olursa olsun öldürücü, sinsi bir düşmana karşı kışkırtıcı bir savaş çağrısını imlemeksizin bir şeyi kanserle karşılaştırmak mümkün olacaktır. Belki o zaman, şimdikinin tersine, kanseri bir metafor olarak kullanmak ahlaki yönden sakıncasız olabilir.

Ama belki o zaman, artık hiç kimse kötü bir şeyi kanserle karşılaştırmak istemeyecektir. Çünkü bir hastalığı göndermə yapan metaforun ilgisi, o hastalığın aşırı miktarda mistifikasyonla ve kaçınılmaz bir çaresizlik fantezisiyle yüklü oluşunda yoğunlaşmıştır. Çünkü kansere ilişkin görüşlerimiz ve ona yakıştırdığımız metaforlar büyük ölçüde bu kültürün önemli yetersizlikleri, ölüm karşısındaki sığ tutumumuz, duygu karşısındaki korkularımız, gerçek 'büyüme sorunlarına' ilişkin umursamaz, tedbirsiz tepkilerimiz, tüketimi ölçülü bir biçimde düzenleyen ileri bir endüstri toplumu kurmaktaki yeteneksizliğimiz ve tarihin giderek artan bir şiddet içeren akışı karşısında duyduğumuz haklı korku için bir araçtır. İkna edici bir dille yansıttığı sorunların çözümünden çok önce, kanser metaforunun bir köşeye atılacağı kehanetinde bulunmaya cesaret ediyorum.

SUSAN SONTAG
BİR METAFOR OLARAK HASTALIK

Bu deneme,
yazarın kansere yakalanması nedeniyle
beklenmedik bir biçimde
hastalık olgusuyla karşılaşması sonucunda
ortaya çıktı.
Ancak kitabın izleği,
hastalık olgusunun kendisi değil,
onun imgelem dünyamızdaki yeri;
Sunan Sontag, hastalığı neden gerçekci
olmayan ve çoğu zaman
düşmanca bir tarzda, metafor olarak
kullandığımızı sorguluyor.
Böylesi bir metaforik düşünce tarzına
karşı koymak, Sontag'a göre
hastalıkla hesaplaşmanın en dürüst yolu ve
hasta olmanın en sağlıklı biçimi.

Kansere ve daha önceleri vereme ilişkin
imgelerin bolluk ve bereketi,
söz konusu hastalıkların sıklıkla ölümcül
sonlanmalarının ötesinde
bunların ölümün kendisiyle özdeş
tutulmasından doğmaktadır.
Sunan Sontag'ın arayıp bulduğu hastalık
metaforları ve imgeleri Eski Yunan, Ortaçağ ve
çağdaş yazınsal metinlerden
alınma örnekler.
Susan Sontag, hastalığın ruhbilimsel ağırlıklı
açıklanmasına yönelik çağdaş
eğilimi eleştiriyor, bunun ötesinde
askeri dilin imgelem dünyasını,
bilim-kurgu imgelerini ve hastalık
metaforlarının politik söylem içindeki
kullanımını çözümlüyor.

B/F/S

BİLİM/FELSEFE/SANAT
YAYINLARI
İNCELEME DİZİSİ : 2

B/F/S 30